

Utjecaj terorizma na međunarodni turizam

Kukolja, Anja

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:191:987563>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni prijediplomski studij

ANJA KUKOLJA

Utjecaj terorizma na međunarodni turizam

The impact of terrorism on international tourism

Završni rad

Zabok, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni prijediplomski studij
Poslovna ekonomija u turizmu i ugostiteljstvu
Studijski smjer: Menadžment u turizmu

Utjecaj terorizma na međunarodni turizam

The impact of terrorism on international tourism

Završni rad

Kolegij:	Međunarodni turizam	Student:	Anja Kukulja
Mentor:	Prof. dr. sc. Romina Alkier	Matični broj:	24105/17

Zabok, rujan, 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG ZAVRŠNOG RADA

Anja Kukulja

(ime i prezime studenta)

24105/17

(matični broj studenta)

Utjecaj terorizma na međunarodni turizam

(naslov rada)

Izjavljujem da sam ovaj rad samostalno izradila/o, te da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu jasno označeni kao takvi, te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da kao student–autor završnog rada, dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa završnim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog završnog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije CC BY Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

U Opatiji, _____ 01.09.2023. _____

Anja Kukulja

Potpis studenta

Sažetak

Turizam se smatra jednim od najmasovnijih i najsloženijih društveno-ekonomskih pojava. Danas mnoge države zarađuju primarno od turizma, koji je postao ključna gospodarska aktivnost u mnogim destinacijama. Međunarodni turizam je u velikom rastu i prisiljen je prilagođavati se različitim potrebama i željama turista te samim time dolazi i do velikog broja različitih pojava koje ugrožavaju njegov razvoj. Različite nepredvidljive i predvidljive pojave i prijetnje utječu na turizam, a terorizam je jedna od najvećih prijetnji današnjice. Iako terorizam nije novijeg datuma, njegove posljedice danas ne mogu se uspoređivati s onima ranije. Terorizam je izrazito kompleksan fenomen, postao je globalni problem te je prijetnja međunarodnom poslovanju izravnim i neizravnim učincima. Njegovi negativni efekti predstavljaju veliku prijetnju destinacijama što uzrokuje nesigurnost i trajnu prijetnju za turističku infrastrukturu. Turisti osjećaj sigurnosti smatraju jednim od najvažnijih pri odabiru destinacije, a iako je pojam sigurnosti veoma složen i slojevit, on bi uvijek trebao predstavljati stanje bez opasnosti i ugrožavanja.

Ključne riječi: turizam; terorizam; sigurnost

Sadržaj

Uvod	1
1. Karakteristike terorizma	2
1.1. Povijesni razvoj terorizma.....	3
1.2. Vrste i uzroci terorizma	5
1.3. Suzbijanje terorizma.....	7
2. Utjecaj terorizma na međunarodni turizam	10
2.1. Međunarodni turizam 21. stoljeća.....	13
2.2. Posljedice terorizma na turizam	14
2.3. Terorizam u Europskoj Uniji.....	18
2.4. Turističko ponašanje nakon terorizma.....	21
2.5. Terorizam i mediji	23
3. Terorizam kao prijetnja turizmu europskih velesila	26
3.1. Teroristički napadi u Engleskoj.....	26
3.2. Terorizam u Francuskoj.....	29
3.3. Terorizam u Turskoj	31
3.4. Terorizam u Španjolskoj.....	32
3.5. Krizni menadžment u međunarodnom turizmu.....	34
Zaključak	37
Bibliografija	38
Popis ilustracija	43

Uvod

Terorizam predstavlja jednu od najvećih sigurnosnih, političkih i socijalnih prijetnji u suvremenom svijetu. Brojni znanstvenici vjeruju da bi to mogla biti jedna od najbitnijih riječi u današnjoj političkoj terminologiji. Turizam i putovanja donose nam velike gospodarske uspjehe, ali pod utjecajem terorizma gube svu svoju moć. Iako terorizam postoji gotovo od kada postoji i čovječanstvo, njegov učinak danas mnogo je veći. Veći je broj žrtava, ali i utjecaj na politiku i gospodarstvo. Terorizam je postao jedan od najozbiljnijih sigurnosnih izazova i predstavlja glavnu opasnost za sve države današnjeg svijeta. Terorizam u 21. stoljeću na globalnoj razini označava novu etapu u međunarodnim odnosima i sigurnosnim pitanjima.

Svrha ovog rada je pobliže objasniti utjecaj terorizma na međunarodni turizam i ukazati na sve moguće opasnosti uzrokovane njime. Sam rad se sastoji, pored uvoda i zaključka, od tri glavna dijela. U prvome dijelu se govori o općenitim karakteristikama terorizma, o njegovom povijesnom razvoju, vrstama i uzrocima te o mogućnostima suzbijanja terorizma. Drugi dio rada govori o samom utjecaju terorizma na međunarodni turizam, njegovim posljedicama, turističkom ponašanju te medijima povezanim s terorizmom u svijetu. Treći dio posvetit će se terorizmu kao prijetnji europskim velesilama poput Engleske, Francuske i Španjolske te na samome kraju, kriznom menadžmentu međunarodnog turizma.

Metode koje su se koristile kako bi povezale ovaj rad i učinile ga jedinstvenom cjelinom, a najviše ih se može pronaći u razradi djela su analiza, sinteza, usporedba i deskripcija.

1. Karakteristike terorizma

„Terorizam je na svjetskoj sceni prisutan više od dva stoljeća. Od tada je u većem ili manjem opsegu sastavni dio socijalnih i političkih kretanja. Kao jedan od najopasnijih problema s kojim je suočen suvremeni svijet, terorizam predstavlja interes mnogih znanstvenika, teoretičara, političara i novinara, koji pokušavaju odgovoriti na pitanje što je to terorizam.“¹

„Pojam teror ili terorist toliko je eksploatiran i uopćen u životu ljudi da se rabi u raznim prigodama kao sinonim za pojavu koja svojim djelovanjem ili nedjelovanjem ugrožava živote drugih ljudi. Terorizam je politički koncept. To je njegova ključna karakteristika koja ga razlikuje od drugih tipova nasilja, ujedno i presudna za razumijevanje njegovih ciljeva, motiva i namjera. Terorizam je vezan i uz moć ili preciznije uz uporabu nasilja radi stjecanja političkih promjena i stjecanja moći.“²

Izazov u definiranju terorizma proizlazi iz njegove promjenjive prirode kroz povijest. Nekada je terorizam predstavljao borbu za oslobađanje naroda ili teritorija, rat, nastojanje za vjerskom slobodom ili rušenje društvenog sistema. U suvremenom kontekstu, ponekad se antiterorističke mjere mogu percipirati kao terorističke. Da bi se pravilno shvatio terorizam i njegova uloga, potrebno je sagledati ga u kontekstu vremena i mjesta te razmotriti iz različitih perspektiva.³

Budući da koncept terorizma ispunjava višestruke funkcije, bolji način razmišljanja o terorizmu nije kao zločin, već kao drugačija dimenzija zločina, viša, opasnija verzija zločina, neka vrsta super zločina koji uključuje neke od karakteristika ratovanja. Postoji najmanje osam primarnih čimbenika koji utječu na terorizam. Čimbenik nasilja, potrebna namjera, priroda žrtava, povezanost počinitelja s državom, pravednost i motiv, stupanj organizacije, element kazališta i odsustvo krivnje.⁴

Terorizam predstavlja izraz nezadovoljstva određenim socijalnim, političkim, ekonomskim, religijskim i ideološkim kretanjima. Najprije teži postizanju političkih ciljeva kroz nasilje, jer se ne mogu postići alternativnim metodama. Terorizam je najozbiljnija prijetnja suvremenom čovječanstvu. Svoju ekspanziju doživio je zahvaljujući postojanju većeg broja međunarodnih suprotnosti te političkih, društvenih i ekonomskih proturječnosti

¹ Bilandžić, Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma, 73.

² Ibid., 61.

³ Marić, Terorizam kao globalni problem, 92.

⁴ Fletcher, "Neodredivi koncept terorizma", 894.

koje naposljetku eskaliraju u sukobe. Iako terorizam dijeli mnoge karakteristike s ratom, ključna razlika je u tome što države vode ratove, dok terorizmu često pribjegavaju oni koji nemaju moć ili su previše oslabljeni da bi se direktno suprotstavili državi. Terorizam je tradicionalno služio kao strategija za one slabije u sukobu. Ono što ga ističe od rata nije samo razlika u sudionicima, nego i u pristupu samoj borbi.⁵

Terorizam je percipiran kao jedan od najozbiljnijih zločina i predstavlja potpunu suprotnost osnovama demokracije i priznatim vrijednostima suvremene civilizacije, uključujući ljudska prava i osnovne slobode. Za terorizam ne postoji i ne može postojati opravdanje, niti se može ili smije povezivati s bilo kojom nacionalnom, vjerskom, rasnom, etničkom ili drugom pripadnošću.⁶

Jedno je jasno, pojam terorizma ispunjava mnoge različite funkcije u sadašnjem stanju međunarodnih odnosa i nacionalne sigurnosti. Ne samo da se terorizam smatra zločinom koji zahtijeva definiciju, on služi stigmatizaciji određenih organizacija jer financiranje tih organizacija čini nezakonitim.⁷

1.1. Povijesni razvoj terorizma

„Pojam terorizam potječe od latinske riječi *terrere*, *terreo*, što znači plašiti, strašiti. Teror označava stanje straha i užasa te postupke kojim se taj strah i užas izazivaju.⁸ Riječ teror prvi put je utisnut u politički rječnik u vrijeme Francuske revolucije. Uspostava "vlдавине terora" bila je početak fenomena koji će nakon dva stoljeća postati najopasniji politički i sigurnosni fenomen suvremenog svijeta. Dvostoljetno postojanje terorizma očiti je dokaz da je riječ o postojanom i kontinuiranom fenomenu, vrlo otpornom na možebitno iskorjenjivanje.“⁹

Jedna od ranih terorističkih organizacija, za koju imamo pouzdane povijesne izvore, djelovala je na Bliskom istoku u prvom stoljeću. Bili su to Zeloti, židovski nacionalisti koji su

⁵ Božinović, Globalna sigurnost, 56.

⁶ Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, Terorizam, (2023.), URL: <https://mvcp.gov.hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/medjunarodna-sigurnost/terorizam/22701> (01.07.2023.).

⁷ Fletcher, "Neodredivi koncept terorizma", 900.

⁸ Bilandžić, Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma, 73.

⁹ Ibid., 61.

se opirali Rimskoj dominaciji nad Judejom. Pojavili su se oko 6. godine prvog stoljeća, a nakon toga su se povukli u tajnost i započeli s terorističkim napadima.¹⁰

Zanimljivo je kako se percepcija terorizma mijenjala kroz posljednja dva stoljeća, noseći sa sobom različite i često suprotstavljene koncepte. U svojim ranim fazama, terorizam je bio prihvaćen kao sredstvo koje su koristile vlasti za jačanje i uspostavu svoje dominacije. Za vrijeme Francuske revolucije, terorizam je bio viđen u pozitivnom svjetlu. Apogej ovog terora manifestirao se zakonom koji je dao državi opsežna ovlaštenja za zatvaranje građana. Revolucionarni sud, koji je djelovao bez pravne zastupe, prava na žalbu i svjedočenja, rutinski je izricao smrtne kazne.¹¹

Dok je u ranijim fazama terorizam bio viđen kao pozitivno sredstvo državne intervencije, od sredine 19. stoljeća počeo je nositi oznaku "protiv državnog djelovanja". Iako su postojale epohe državnog terorizma, percepcija terorizma kao negativnog fenomena prevladava sve do danas. Druga polovica 19. stoljeća označava i početak korištenja atentata kao terorističkog mehanizma za postizanje ciljeva. Tijekom tog perioda, nekoliko američkih predsjednika postalo je meta atentata.¹²

Tijekom 20. stoljeća svjedočili smo značajnim promjenama u načinima i metodama terora. Terorizam je postao karakterističan za mnoge političke pokrete, od ekstremno desničarskih do radikalno lijevih. Tehnološki iskoraci, poput automatskih pušaka i malih eksploziva s električnim detonatorima, omogućili su teroristima veću efikasnost i pokretljivost. Povećanje zračnog prometa otvorilo je nove pravce djelovanja teroristima. Terorizam je postao de facto politika u autoritarnim režimima kao što su nacistička Njemačka pod Hitlerom i Sovjetski Savez pod Staljinom. U tim državama, uhićenja, mučenja i pogubljenja postali su uobičajeni, izvedeni bez pravnih standarda ili restrikcija, sve u svrhu širenja atmosfere straha i osiguranja lojalnosti prema državnoj ideologiji i njenim proklamiranim ciljevima.¹³

Najsmrtonosniji teroristički čin do danas dogodio se 11. rujna 2001. kada su teroristi povezani s Al-Qaidom oteli četiri putnička aviona. Dva su se zabila u tornjeve Svjetskog trgovačkog centra u New Yorku, jedan u Pentagonu blizu Washingtona, D.C., dok je četvrti pao

¹⁰ Marić, Terorizam kao globalni problem, 90.

¹¹ Bilandžić, Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma, 62.

¹² Ibid.

¹³ Jenkins, Encyclopedia Britannica: Terorizam, 5.

blizu Pittsburgha u Pennsylvaniji. Ovaj napad je rezultirao razaranjem većeg dijela Svjetskog trgovačkog centra i značajnog dijela Pentagona te je odnio živote više od 3000 ljudi.¹⁴

1.2. Vrste i uzroci terorizma

Vjeruje se da je najtočnija klasifikacija ona koja se temelji na primarnim ciljevima terorizma, metodama i alatima koje koriste, te vrsti sudionika u terorističkim aktivnostima. U kategorizaciji prema ciljnom i programskom usmjerenju ubrajamo terorizam motiviran ideologijom, etno-nacionalistički terorizam i terorizam temeljen na vjeri. Terorizam motiviran ideologijom sastoji se od ljevičarskog i desničarskog terorizma. Etno-nacionalistički terorizam obuhvaća razne moderne oblike terorizma gdje je ključna karakteristika povezanost na temelju nacionalnog identiteta. Vjerski terorizam uključuje terorističke aktivnosti sekta i one temeljene na tumačenjima glavnih religija, a najčešće je povezan s terorizmom koji se temelji na islamu.

Sljedeće kategoriziranje terorizma temelji se na korištenim sredstvima i metodologiji. Prema sredstvima koja teroristi upotrebljavaju, terorizam se može podijeliti na konvencionalni terorizam, bio-terorizam i nuklearni terorizam. S druge strane, temeljem metoda koje primjenjuju, terorizam se može klasificirati kao konvencionalni terorizam, samoubilački terorizam, cyber-terorizam i narko-terorizam.

Naposljetku, kategorizacija terorizma temelji se na vrsti sudionika ili subjekta terorističkog djelovanja. Ovdje razlikujemo terorizam pojedinaca, terorizam od strane organizacija ili nelegalnih skupina te institucionalni terorizam. Ova podjela je bazirana na kombinaciji kriterija, uključujući brojnost sudionika, razinu organizacijske kohezije i opseg.

Postojali su brojni pokušaji kategorizacije različitih terorističkih aktivnosti. No, ključno je prepoznati da je spektar terorističkih pokreta širok i da nema jedinstvene teorije koja može obuhvatiti sve njegove aspekte. Terorističke skupine variraju u svom cilju, sastavu, uvjerenjima i resursima, kao i u političkim okolnostima njihovih djelovanja.¹⁵

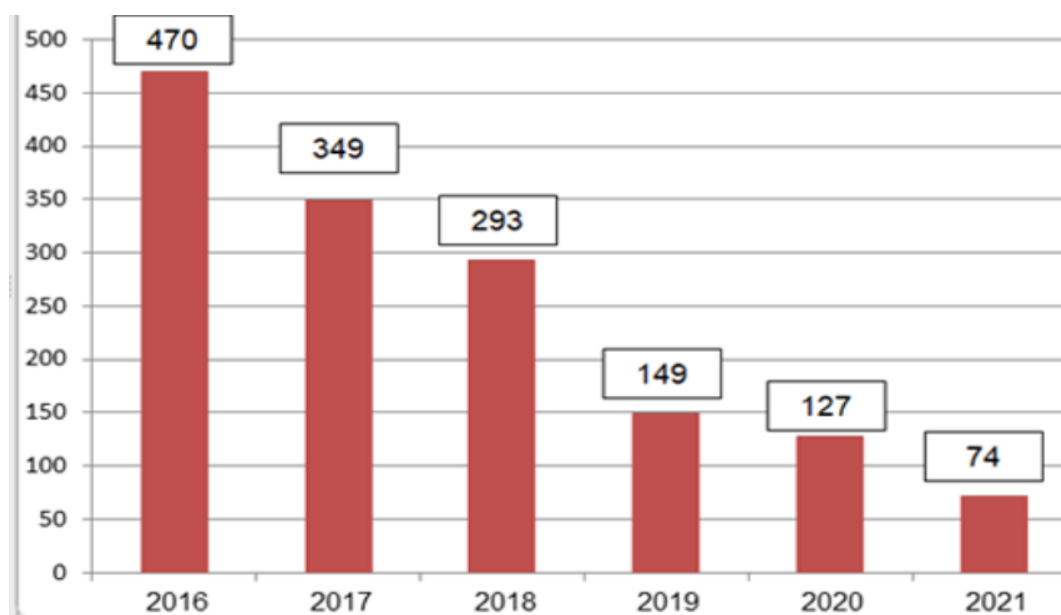
Moderni terorizam se razvija u vrhuncu hladnog rata i antikolonijalnih revolucija, s nastankom nacionalnih oslobodilačkih pokreta i ratova. To je razdoblje kada se formiraju

¹⁴ Jenkins, Encyclopedia Britannica: Terorizam, 6.

¹⁵ Ibid., 3.

organizacije i grupe koje terorizam vide kao primarni način političkog djelovanja ili kao glavnu strategiju za postizanje svojih ciljeva. Ovaj oblik terorizma postaje jasno prepoznatljiv početkom 1960-ih. Posebno su istaknuti pojedinačni teroristički napadi koji uzrokuju masivnu štetu ciljanoj zajednici i šire.¹⁶

Samoubilački terorizam je postao jedan od dominantnih oblika terorističkog djelovanja u suvremenom svijetu. Između 1980. i 2003., samo 3% svih terorističkih napada bilo je samoubilačkih, ali nakon događaja 11. rujna 2001., taj postotak raste na 80% počevši od 1968. godine. Većinu tih napada izvodile su džihadističke grupe. Na globalnoj razini, samoubilački napadi su postali gotovo svakodnevna pojava, što je evidentno iz izvještaja medija poput novina, televizije, radija i interneta. Dok samoubilački terorizam nije novi fenomen, s obzirom na primjere kao što su židovski zeloti ili japanske kamikaze, definitivno je postao prevladavajući oblik terorizma u današnjem svijetu.¹⁷

Slika 1. Smanjenje samoubilačkih napada

Izvor: The Institute for National Security Studies

Tijekom proteklih pet godina postoji jasan trend pada broja samoubilačkih napada diljem svijeta, s posebno oštrim padom 2021. godine. Taj je trend očito kombinirani rezultat značajnog slabljenja Islamske države nakon njezina vojnog poraza u Siriji i Iraku te povlačenje ili značajno smanjenje zapadnih vojnih snaga u borbenim područjima na Bliskom

¹⁶ Marić, Terorizam kao globalni problem, 93.

¹⁷ Ibid., 95.

istoku i Južnoj Aziji. U 2021. bilo je oko 42% manje samoubilačkih napada nego prethodne godine, pri čemu je broj napadača samoubojica smanjen za 48,5%, a broj žena koje su sudjelovale u takvim napadima smanjen je za 69%. Zabilježen je oštar pad od 44,5% u broju napada koje su izveli ISIS i njegove podružnice, te od oko 35% u broju napada koje su izveli pristaše al-Qaide.¹⁸

Ono što samoubilački terorizam razlikuje od ostalih oblika terorizma je spremnost pojedinca da žrtvuje svoj život, bez prilike da svjedoči posljedicama svojeg djela. Budući da je to najradikalniji oblik terorizma, ima snažan psihološki utjecaj na javnost, koja se osjeća bespomoćno pred ovakvim terorističkim aktima.¹⁹

1.3. Suzbijanje terorizma

Borba protiv terorizma podrazumijeva mjere i korake usmjerene na sprječavanje formiranja, ekspanziju i aktivnosti terorističkih grupacija. Cilj je pravodobno identificirati i prevenirati planiranje, pripremu, organizaciju ili izvršenje terorističkih aktivnosti.²⁰ Sigurnost je izazov s kojim se svako društvo suočava. Od drevnih vremena pa sve do danas, osiguravanje sigurnosti bilo je ključno za preživljavanje, funkcionalnost i napredak pojedinca, države i zajednice.²¹

Borba protiv terorizma je izuzetno kompleksan poduhvat. Pojava terorističkih napada čak i u najnaprednijim zemljama, usprkos korištenju najnovijih tehnika i metoda, svjedoči o težini ovog problema. Situaciju dodatno otežava fenomen tzv. "vukova samotnjaka" - pojedinaca koji su spremni izvesti terorističke napade neovisno, bez povezanosti s poznatim terorističkim organizacijama, skrivajući svoje namjere i često bez kriminalnog dosjea. Ovo ukazuje na nužnost suradnje sigurnosno-obavještajnih agencija s drugim državnim institucijama kako bi se identificirali i pratili pojedinci koji pokazuju znakove radikalizacije i potencijalne prijetnje.²²

¹⁸ Mendelboim, Schweitzer i Gadi Raz, "Samoubilački napadi diljem svijeta 2021.; Silazni trend se nastavlja, 1.

¹⁹ Ibid., 96.

²⁰ Vlada Republike Hrvatske, Akcijski plan za prevenciju i suzbijanje terorizma, 2.

²¹ Bilandžić, Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma, 19.

²² Sigurnosno-obavještajna agencija Republike Hrvatske, Terorizam, (2023.), URL: <https://www.soa.hr/hr/podrucja-rada/terorizam/> (17.06.2023.)

Terorizam predstavlja ključnu prijetnju kako nacionalnoj, tako i globalnoj sigurnosti. Kada stručnjaci razmatraju mjere protiv terorizma, često prave razliku između antiterorizma i protuterorizma. Antiterorizam se fokusira na pravni i politički okvir, postojeće ili prilagođene pravne procese i organa za održavanje javnog reda i mira u odgovoru na terorizam. S druge strane, protuterorizam obuhvaća korištenje specifičnih mjera i posebno formiranih, specijaliziranih sigurnosnih institucija s ciljem suzbijanja terorizma i prevencije terorističkih aktivnosti.²³

Masovni mediji imaju ključnu ulogu u tome što je terorizam postao globalno pitanje. Terorističke skupine često koriste medije kao alat za postizanje svojih ciljeva. Mediji trebaju prepoznati utjecaj koji imaju u društvenim zbivanjima i raditi na tome da ne budu oruđe terorista, već sredstvo u borbi protiv njih kroz suradnju s organizacijama i sigurnosnim službama. S druge strane, prekomjerna medijska i politička etiketiranja svakog zločina kao terorizma ne doprinose jasnom razumijevanju terorizma, a ponekad može dovesti do toga da akcije protiv terorizma same postanu terorističke.²⁴

Važan europski iskorak u suprotstavljanju terorizmu napravljen je revizijom Akcijskog plana, usvojenog u lipnju 2004. godine, kojim je određeno sedam strateških prioriteta unutar kojih se nalazi nekih 150 mjera. Ti su prioriteti: objedinjavanje međunarodnog konsenzusa i napora u borbi protiv terorizma, reduciranje pristupa financijama i drugim ekonomskim resursima za teroriste, jačanje kapaciteta tijela Europske Unije i država članica za otkrivanje i zaustavljanje terorističkih skupina, zaštita međunarodnog prijevoza i jačanje graničnih kontrola, snaženje sposobnosti Europske unije i država članica u suočavanju s posljedicama, rješavanje pitanja podrške i regrutiranja terorista i aktivno poticanje napora trećih zemalja na suzbijanju terorizma.²⁵

Nakon serije terorističkih napada koji su se dogodili od 2015. godine, Europska unija je usvojila brojne mjere kako bi se suprotstavila terorizmu. Iako je primarna odgovornost za borbu protiv kriminala i osiguranje sigurnosti na državama članicama, recentni teroristički napadi istaknuli su potrebu za zajedničkim djelovanjem i odgovornošću. EU služi kao ključna platforma za suradnju i koordinaciju među svojim članicama. Lideri EU-a donijeli su 2015. godine zajedničku deklaraciju kojom se usmjerava rad EU i država članica, ističući potrebu za posebnim akcijama u tri ključna područja, a to su:

²³ Bilandžić, Sjeme zla: Uvod u studije terorizma, 269.

²⁴ Marić, Terorizam kao globalni problem, 87.

²⁵ Božinović, Globalna sigurnost, 66.

- osiguranje sigurnosti svih građana
- prevencija radikalizacije i zaštita temeljnih vrijednosti
- kolaboracija s globalnim partnerima.²⁶

U studenome 2020. godine, nakon terorističkih napada u Francuskoj, Njemačkoj i Austriji, ministri unutarnjih poslova država EU-a složili su se oko pojačanja zajedničkih mjera protiv terorizma, uz očuvanje ključnih vrijednosti Unije poput demokracije, pravičnosti i slobode izražavanja. Digitalne komunikacijske platforme omogućile su teroristima lakšu međunarodnu komunikaciju te potaknule rast propagande i ekstremističkih stavova. Kao odgovor, EU je u travnju 2021. usvojio propise koji ciljaju na suzbijanje širenja terorističkog sadržaja na mreži.²⁷

Temeljni cilj protuterorističkog djelovanja je onemogućiti bilo kakvo ugrožavanje sigurnosti koje uzrokuje terorizam. Za zaustavljanje i suzbijanje terorističkog djelovanja države moraju definirati protuterorističku politiku i razviti protuterorističko djelovanje. Državni i međunarodni protuterorizam postaju sastavni dio strukture terorizma. Strategije protiv terorizma fokusirane su na prevenciju budućih terorističkih djela, a ne na adresiranje osnovnih uzroka koji potiču terorizam.²⁸

²⁶ Vijeće Europske Unije, Odgovor EU-a na terorizam, URL: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/fight-against-terrorism/> (17.06.2023.)

²⁷ Ibid.

²⁸ Bilandžić, Sjeme zla: Uvod u studije terorizma, 270.

2. Utjecaj terorizma na međunarodni turizam

Prema definiciji UNWTO, međunarodni turizam uključuje aktivnosti ljudi koji se kreću i borave na lokacijama izvan njihovih uobičajenih prebivališta ne duže od godinu dana, bilo zbog odmora, posla ili drugih razloga. Drugim riječima, uključuje i dolazni i odlazni turizam, odnosno aktivnosti stanovnika koji putuju izvan svoje zemlje te aktivnosti stranaca koji borave unutar određene države tijekom turističkih putovanja.²⁹

Terorizam može imati značajan utjecaj na sektor putovanja i turizma. To može rezultirati povećanjem nezaposlenosti, problemom beskućništva, deflacijskim trendovima i brojnim drugim socio-ekonomskim poteškoćama. Doprinos turizma za mnoge zemlje toliko je velik da je svaki pad u industriji razlog velike zabrinutosti za mnoge vlade. Posljedice su se osjetile i u mnogim sektorima povezanim s turizmom, kao što su avio-kompanije, hoteli, restorani i trgovine namijenjene turistima te slične usluge. Terorizam je kompleksna i intrigantna pojava, a njegova veza s turizmom je kompleksna i multifunkcionalna.³⁰

Iako putovanja i turizam donose značajne ekonomske koristi, nisu imuni na destruktivne posljedice terorizma. I dok razne prirodne katastrofe i ljudski incidenti mogu utjecati na turističke tokove, terorističke prijetnje i napadi posebno mogu odvratiti putnike. Strah od terorizma nije novi fenomen, ali je došao u središte pažnje nakon terorističkih napada 11. rujna 2001. u SAD-u.³¹

Međunarodni turizam i terorizam su ironično povezani kroz zajedničke značajke, poput prelaska nacionalnih granica, uključivanja građana iz različitih država te korištenja putovanja i komunikacijskih tehnologija. Veza između terorizma i turizma pojavljuje se još 1972. godine tijekom Olimpijskih igara u Münchenu. Palestinski napad na Izraelske sportaše odnio je jedanaest života, a gotovo 800 milijuna gledatelja pratilo je taj događaj putem televizije.³²

Unatoč snažnom rastu, međunarodni turizam suočava se s prijetnjama. Uz terorizam to uključuje i različite epidemije i prirodne katastrofe i promjene u ponašanju kupaca. Svjetska turistička organizacija Ujedinjenih naroda ističe zabrinutost oko sigurnosti kao jedan od tri

²⁹ UNWTO, URL: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (03.07.2023.)

³⁰ Baker-David, "Učinci terorizma na putovanje i turizam", 58.

³¹ Ibid.

³² Herenčić, Međunarodni turizam i krizna stanja, 39.

glavna čimbenika. Druga dva navedena faktora su jaka fluktuacija tečaja i pad cijena nafte koji je utjecao na turizam 2015.³³

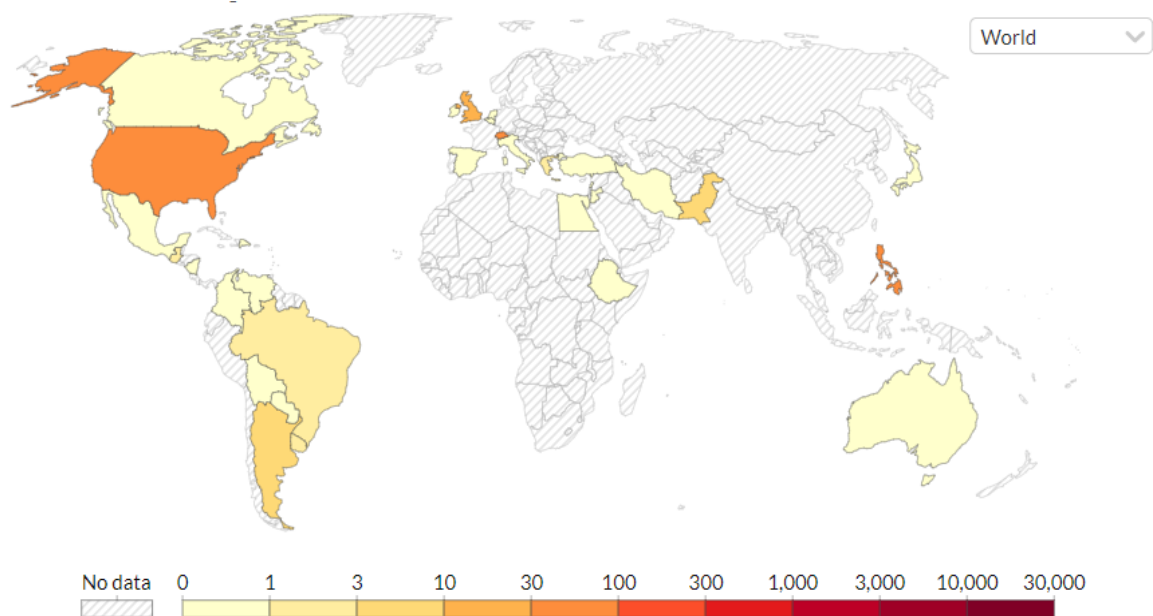
Razumijevanje terorističkih ciljeva može pomoći u raspetljavanju odnosa između terorizma i turizma. Ne mogu se svi složiti oko motiva terorista, ali nekoliko studija pokušava objasniti prirodu odnosa terorizma i turizma. Vidljivo je da je ciljanje na turiste ili industriju sasvim namjerno i pomaže teroristima da postignu nekoliko ciljeva, publicitet, ekonomski poremećaj i ideološku opoziciju na turizam. U jednom od prvih radova na ovu temu, Richter i Waugh 1983. godine slikovito prikazuju odnos terorizma i turizma, uspoređujući miran međunarodni turizam s diplomatskim vezama. Ističu da se teroristi često usmjeravaju na turiste jer ih vide kao ambasadore svojih domovina, kao ranjive ciljeve i često zbog njihovog simboličkog značaja koji ih indirektno povezuje s neprijateljskim ili nepopularnim vladama. Sukladno tome, terorizam u koji su uključeni građani drugih zemalja može biti odgovor na stroga ograničenja političkih reakcija. Razlog je jednostavan i očigledan te su ga pokazali brojni incidenti. Kada državljani drugih zemalja postanu uključeni, pokrivenost vijesti je zajamčena. Na taj način teroristi znaju da će osigurati medijsku pozornost dok se u isto vrijeme ograničava sposobnost vlade da cenzurira sadržaj vijesti. Kada su turisti oti ili ubijeni, situacija je trenutačno dramaturizirana od strane medija, što također pomaže političkom sukobu s teroristima da se dosegnu globalni razmjeri. Teroristi postižu izloženost za kojom žude, dok mediji povećavaju njihovu medijsku pozornost.³⁴

Pokazalo se da se pad broja turista događa ne samo kao posljedica terorističkih napada, posebice onih od 11. rujna, u pogođenim zemljama kao i susjednim zemljama, već ima i globalne učinke u zemljama s pretežno islamskim stanovništvom. Pojačana očekivanja rizika se, dakle, prenose ne samo kroz geografsku, već i kroz etničku i vjersku blizinu.³⁵

³³ Buigut, Braendle i Sajeewani, "Učinci terorizma i putnog savjetovanja na međunarodni turizam", 1.

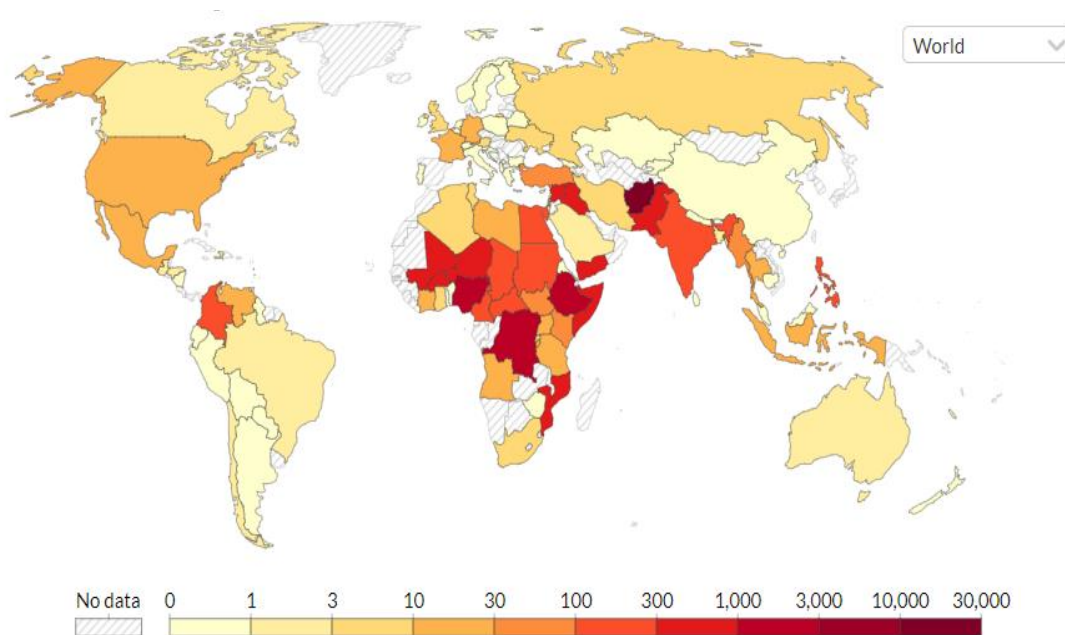
³⁴ Baker-David, "Učinci terorizma na putovanje i turizam", 61.

³⁵ Ahlfeldt, Terorizam i međunarodni turizam, 5.

Slika 2. Smrtni slučajevi u svijetu uvjetovani terorizmom, 1970.godina

Izvor: Global Terrorism Database (2022)

Slika 3. Smrtni slučajevi u svijetu uvjetovani terorizmom, 2020.godina

Izvor: Global Terrorism Database (2022)

Analizom smrtnih slučajeva u svijetu možemo vidjeti kako je 1970. godine bilo uvjerljivo manje smrtnosti u odnosu na 2020. godinu. Godine 1970. najveći broj smrtnih slučajeva dogodio se u Švicarskoj, ukupno 47 smrtnih slučajeva. Filipini su drugi po redu s 41 smrtnim

slučajem. Treći po redu je SAD s 33 smrtna slučaja. U 2020. godini najveću smrtnost nosi Afganistan i to s 10,081 slučajeva. Afganistan 1970. godine nije imao niti jedan takav slučaj. Nigerija je sljedeća zemlja s najvećim brojem smrti 2020. godine, ukupno 2,102 slučaja, a slijede ju Etiopija i Demokratska Republika Kongo. Kao što možemo vidjeti i na kartama, s vremenom su se mijenjale brojke, odnosno količina smrtnosti kao što su se mijenjale i zemlje u kojima se odvijao terorizam.

2.1. Međunarodni turizam 21. stoljeća

Diljem svijeta ljudi više nego ikada putuju i odlaze od kuće. Turizam i ugostiteljstvo su glavne svjetske industrije koje su velikim dijelom odgovorne za veliki gospodarski rast, bilancu plaćanja, zaposlenost i regionalnu ravnotežu u svojim zemljama. Također su važni društveno, kulturno i ekološki za sve one koji postaju turisti i za njihove domaćine. Budućnost turizma je od interesa za mnoge poslove, organizacije i vlade.

Turizam u suvremeno doba predstavlja iznimno kompleksnu i multidimenzionalnu pojavu, skup odnosa među dionicima, kao i procese koji se pri tome realiziraju, a koji predstavljaju odraz trenutnog ekonomskog, socio-kulturnog, ekološkog, pravno-političkog, tehnološkog i ekološkog stanja na promatranom području. Upravo spoznajom tih stanja moguće je govoriti o prilikama, ali i izazovima ili problemima suvremenog turizma, koji se često razmatraju kao aktualni trendovi.³⁶

Ubojiti događaj 9/11 promijenio je model globalnog turizma i utjecao na potpuno preobraženje povezanih industrija diljem svijeta. Taj događaj je utjecao na broj turista iz razvijenih zemalja koji se drastično smanjio i turističke aktivnosti tih zemalja su svedene na minimum. Turistički sektor u zemljama u razvoju je pretrpio mnogo veću štetu od globalnog prosjeka. To je tako zbog činjenice da je većina zemalja u razvoju i dalje ovisna o turistima koji dolaze iz razvijenih zemalja.³⁷

COVID-19 pandemija donijela je zdravstvene i ekonomske izazove, s posebnim udarom na razvijajuće zemlje koje ovise o turizmu. Zbog zdravstvenih mjera i odluke ljudi da smanje međunarodna putovanja, turistički sektor je doživio značajan pad, s ozbiljnim ekonomskim

³⁶ Fabijančić, Terorizam kao prijatnja turizmu europskih metropola, 3.

³⁷ Fazlur-Rahman, Holdschlag, Basharat i Ihsan Qadir, "Rat, teror i turizam: Utjecaj nasilnih događaja na međunarodni turizam u Chitralu, Pakistan", 468.

reperkusijama, naročito za zemlje čija je ekonomija fokusirana na turizam. Tijekom 2020. godine zabilježen je pad od 74% u međunarodnim turističkim dolascima u odnosu na godinu prije. U nekim razvijajućim zemljama, ovaj pad je bio čak između 80-90%. Početak 2021. godine donio je još veći pad za većinu destinacija, s globalnim smanjenjem za 88% u odnosu na razdoblje prije izbijanja pandemije.³⁸

U posljednjem desetljeću, globalni turizam prolazi kroz velike transformacije. Razvoj tehnologije i inovacija dramatično je preoblikovao konkurencijsku dinamiku na međunarodnom turističkom tržištu. Napredak u tehnologiji omogućava centralizaciju ponude i promjene tržišnih struktura. Uz to, globalizacija potpomognuta tehnološkim napretkom doprinosi povezanosti ljudi i zemalja na globalnoj razini, dovodeći komunikaciju do prije neviđenih visina.³⁹

Turističko poslovanje je okrenuto budućnosti i više je povezano sa suvremenim problemima kao što su prekogranični terorizam, međunarodni granični sukobi, globalizacija, urbani razvoj, tehnologija upravljanja informacijama i komunikacije, tržište i radna snaga. U 21. stoljeću turizmom će dominirati treći svijet i zemlje u razvoju. Smatra se najistaknutijim sektorom koji stvara nova radna mjesta. Turizam je svjetski koncept i uključuje značajan doprinos posrednika kao što su atrakcije, smještaj, prijevoz, infrastruktura, okoliš, ljudski resursi, obrazovanje, trgovina i gospodarstvo.⁴⁰

2.2. Posljedice terorizma na turizam

Od početka razvoja turizma, iako su ga pratili brojni pozitivni trendovi, turizam je uvijek bio podložan negativnim utjecajima. Različiti nepredviđeni incidenti, ekonomske i političke nestabilnosti, prirodne nepogode i bolesti utjecali su na sigurnost putovanja i generalnu dinamiku turističkog rasta. Ovi događaji su obično iznenadni i teško predvidljivi, bilo da su uzrokovani prirodnim katastrofama ili ljudskim djelovanjem.⁴¹

³⁸ UNCTAD, COVID-19 i turizam, URL: <https://unctad.org/publication/covid-19-and-tourism-update> (04.05.2023.)

³⁹ Glušević, Jučer, danas, sutra turizam u svijetu, 18.

⁴⁰ Tourism Beast, Turizam u 21. stoljeću, URL: <https://www.tourismbeast.com/tourism-in-the-21st-century/> (04.05.2023.)

⁴¹ Ritchie, Kaos, kriza i katastrofe: strateški pristup kriznom menadžmentu u turizmu, 669.

Od 70-ih godina prošlog stoljeća raste zanimanje za proučavanjem utjecaja terorizma na reputaciju turističkih destinacija. Budući da je turizam za mnoge zemlje ključna ekonomska grana i snažan marketinški alat, nije iznenađujuće da teroristi ciljaju turistička mjesta kako bi privukli medijsku pažnju. Često biraju turiste kao žrtve kako bi poremetili osjećaj mira i međukulturalnog sklada koji turizam promovira.⁴²

Teroristički napadi rijetko se događaju izvan turističkih zona, a kada se dogode, obično imaju manji medijski odjek. Ovo ukazuje na činjenicu da teroristi ciljaju turističke destinacije kako bi promovirali svoje političke ciljeve. Takvi napadi ne predstavljaju samo izazov za politiku zemlje, već i za njezinu ekonomiju, jer negativno utječu na turističku percepciju mjesta. Borba protiv terorizma globalni je izazov s kojim se suočavaju vlade širom svijeta.⁴³

Ekonomski utjecaj terorizma složen je i može se manifestirati na različite načine, bilo izravno ili posredno, te može imati kratkotrajne ili dugotrajne posljedice. Osim neposredne štete na infrastrukturu i imovinu, terorizam može potkopati povjerenje u politički sustav i stabilnost države. Iako se odmah nakon napada često vide direktni gubitci, dugoročne ekonomske posljedice mogu biti znatno teže i obuhvatnije, poglavito zbog povećane nesigurnosti koja može obeshrabriti potrošačku potrošnju i investicije. To može dovesti do negativnih ekonomskih trendova poput rasta nezaposlenosti i smanjenja gospodarske aktivnosti.⁴⁴

Teroristički napadi na turistička mjesta uglavnom izazivaju trenutačni i snažni pad interesa, no taj je učinak obično privremen. Mnoge popularne destinacije koje su bile mete imaju već ustaljen i pozitivan imidž, pa stoga nekoliko izoliranih incidenata ne mijenja značajno percepciju o destinaciji. Jedan od razloga je što se takvi napadi rijetko ponavljaju u bliskom vremenskom razdoblju. Također, jačina branda destinacije može pomoći u brzom oporavku od negativnih posljedica. Ubrzo nakon takvih događaja, državne vlasti i turistički sektor često provode inicijative kako bi popravili imidž i privukli ponovno turiste.⁴⁵

Obično teroristički napadi privremeno smanjuju broj turista za oko 10-15% u kratkom vremenskom razdoblju. Međutim, na duže staze, te posljedice nisu toliko izražene. Ukoliko

⁴² Gluvačević, "Turizam i terorizam: Koliko snažno teror ugrožava imidž turističke destinacije", URL: https://www.svijet.hr/hrvatski/novost_5/koliko-snazno-teror-ugrozava-imidz-turisticke-destinacije_227339/ (10.07.2023.)

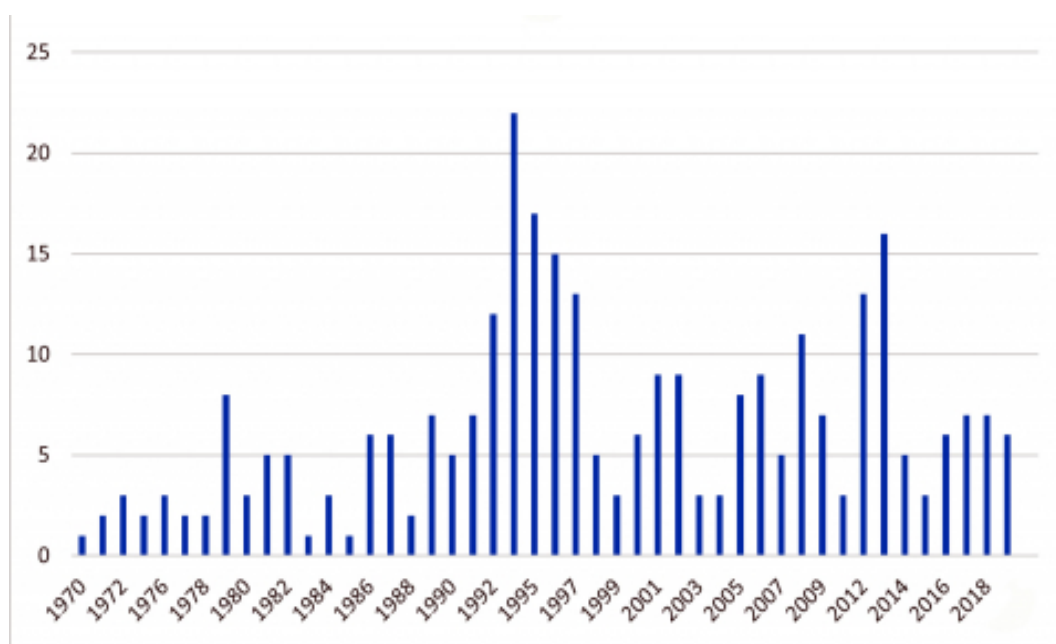
⁴³ Ibid.

⁴⁴ Mintas, Terorizam kao prijatna gospodarskom rastu, mit ili stvarnost, 94,95.

⁴⁵ Gluvačević, "Turizam i terorizam: Koliko snažno teror ugrožava imidž turističke destinacije", URL: https://www.svijet.hr/hrvatski/novost_5/koliko-snazno-teror-ugrozava-imidz-turisticke-destinacije_227339/ (10.07.2023.)

postoji veća kulturološka razlika između destinacije i zemlje iz koje dolaze turisti, posljedice mogu biti izraženije. Također, ukoliko se napadi često ponavljaju i ne dopuštaju brz oporavak destinacije, to može produljiti negativni utjecaj na turizam.⁴⁶

Terorizam predstavlja trajnu prijetnju za turiste i turističku infrastrukturu. Čak i ako su napadi na turiste relativno rijetki, njihovi ljudski, medijski i ekonomski učinci često su vrlo važni. Sljedeća slika predstavlja učestalost incidenata registriranih u Globalnoj bazi podataka o terorizmu za godine 1970.-2019.

Slika 4. Vremenska distribucija terorističkih akata protiv turista ili turističke infrastrukture

Izvor: GTD, realization: H. Théry

Možemo primjetiti da gotovo da nema godine bez napada na turizam negdje u svijetu.

Geografska istraživanja terorizma su novija i uglavnom su usmjerena na mjesta i vrste napada, teritorijalnost aktera i karakteristike različitih prostora pogođenih terorističkim činovima. Definirajuća karakteristika međunarodnog terorizma sastoji se od činjenica da akteri terorističkog čina imaju različitu nacionalnost od zemlje u kojoj djeluju i od njihovih žrtava. Iz toga proizlazi da je identifikacija žrtava prema nacionalnoj pripadnosti jedan od kriterija za karakterizaciju ovog oblika terorizma. Možemo razlikovati žrtve prema njihovom osobnom identitetu: kraljevi, predsjednici, ministri, funkcionalnom identitetu: članovi vlade,

⁴⁶ Ibid.

policije, vojske i vektorskom identitetu, koji žrtvu i njezinu patnju želi pretvoriti u medijsku poruku koja bi se prenijela različitoj publici.⁴⁷

Što se tiče terorističkih napada s izravnim utjecajem na turizam i turiste, najbolje ih možemo vizualizirati i objasniti ako prikažemo napade koji su izravno usmjereni na turiste i jedni su od najsmrtonosnijih između 2002. i 2018. godine. To su:

- Bali, 12. listopada 2002., više od 200 mrtvih, uključujući 152 stranaca
- Tunis, Muzej Bardo, 18. ožujka 2015., ubijeni 21 strani turist i tuniski policajac; plaža kod Soussea, 26. lipnja 2015., 38 mrtvih stranaca
- Sinaj, 31. listopada 2015., 217 mrtvih.⁴⁸

Napade s induciranim utjecajem na turizam možemo pobliže objasniti uz primjer tri napada koja su se dogodila 2016. godine omogućavajući mapiranje ove vrste terorističkog čina. Dva slučaja u kojima su ciljane zračne luke, Istanbul i Bruxelles kao i napad kamionom u gusto posjećenom javnom prostoru u Nici.

- Bruxelles, zračna luka Zaventem i Metro Maelbeek, 22. ožujka 2016., 32 mrtvih
- Istanbul, zračna luka, 28. lipnja 2016., 45 mrtvih
- Nica, Promenade des Anglais, 14. srpnja 2016., 86 mrtvih.⁴⁹

Napadi s kontekstualnim utjecajem na turizam posredno utječu na turizam utoliko što se događaju u zemljama ili regijama koje su ujedno i turističke destinacije. Primjer dvije serije napada 2017. godine:

- Sankt Peterburg, metro, 3. travnja 2017., 15 mrtvih
- Manchester, koncertna dvorana, 22. svibnja 2017., 22 mrtvih.
- Barcelona i Cambrils, napad s više mjesta, 17. i 18. kolovoza 2017., 16 mrtvih.
- Mogadishu, 14. siječnja 2017., 588 mrtvih (približno)
- Sehwan, Pakistan, 16. veljače 2017., 91 mrtav (približno)
- Bir al-Abed, Sinaj, 24. studenog 2017., 311 mrtvih (približno).⁵⁰

⁴⁷ Dory, "Turizam i međunarodni terorizam: kartografski pristup", 2021., URL: <https://doi.org/10.4000/viatourism.7243> (01.06.2023.)

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

2.3. Terorizam u Europskoj Uniji

Više od 30 godina, Europska Unija aktivno se bavi borbom protiv terorizma. Sve je počelo 1975. kada su osnovane države članice formirale TREVI skupinu, koju su činili predstavnici ministarstava pravosuđa i unutarnjih poslova. Cilj je bio jačati suradnju i razmjenjivati informacije o terorizmu. Kasnije, TREVI je postala sastavni dio Europske Unije, specifično pod okriljem pravosuđa i unutarnjih poslova. Formiranje ove skupine bilo je reakcija na tragične događaje tijekom Olimpijskih igara u Münchenu 1972., gdje su teroristi uzeli taoce i izvršili ubojstva.⁵¹

U svjetlu terorističkih napada koji su se dogodili od 2015. godine, Europska unija je usvojila niz mjera za borbu protiv terorizma. Iako je prvotna odgovornost za sigurnost i borbu protiv kriminala na državama članicama, recentni događaji istaknuli su potrebu za kolektivnim djelovanjem. Kako bi zaštitila svoje građane, EU služi kao ključna platforma za koordinaciju i suradnju među svojim članicama. U 2015. godini, lideri EU-a izdali su zajedničko saopćenje koje definira smjernice za buduće aktivnosti EU-a i njenih članica, naglašavajući potrebu za akcijom u tri ključna područja, a to su:

- Osiguranje sigurnosti svih građana
- Prevencija radikalizacije i zaštita temeljnih vrijednosti
- Zajednički rad s globalnim partnerima.⁵²

U studenom 2020., nakon terorističkih napada u Francuskoj, Njemačkoj i Austriji, ministri unutarnjih poslova zemalja EU-a usuglasili su se oko pojačavanja suradnje u borbi protiv terorizma, uz očuvanje ključnih vrijednosti EU-a poput demokracije, pravde i slobode izražavanja.⁵³

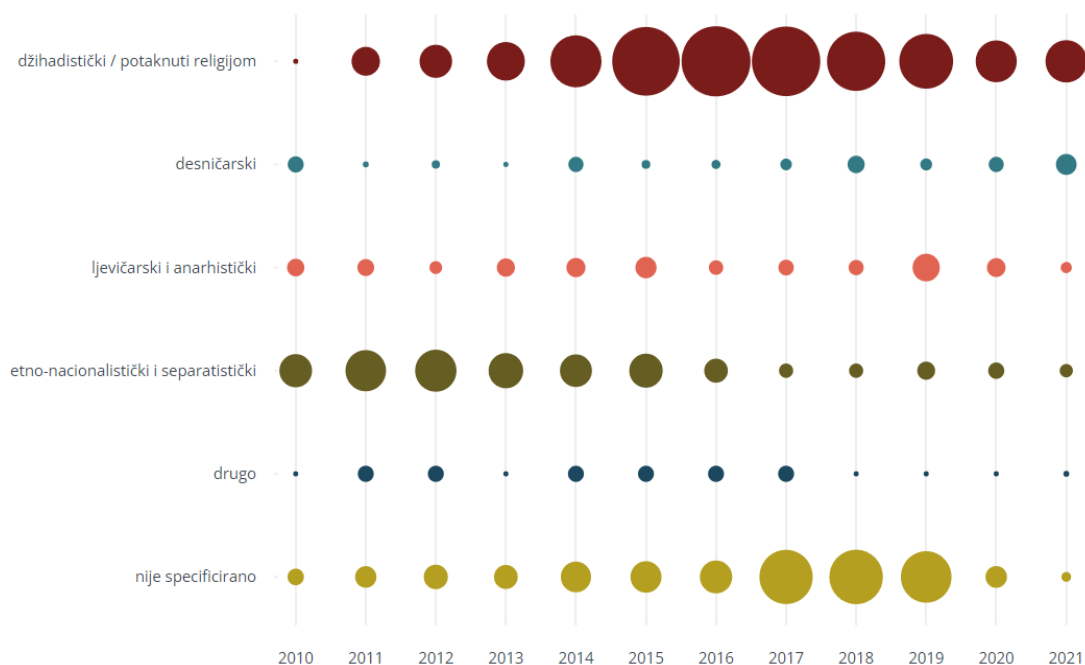
Postoje znakovi da se rad Europske Unije u borbi protiv terorizma isplati. Između 2019. i 2021. u državama članicama EU-a uhićeno je 1560 osoba zbog sumnje na kaznena djela povezana s terorizmom. Tijekom tog istog razdoblja, oko 29 džihadističkih ili ekstremno

⁵¹ Pedić, Odnos međunarodnoga i europskoga pravnog okvira za suzbijanje terorizma, 57.

⁵² Vijeće Europske Unije, Odgovor EU-a na terorizam, URL: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/fight-against-terrorism/> (17.06.2023.)

⁵³ Ibid.

desničarskih zavjera osujećeno je diljem EU-a. U 2021. dogodilo se 15 terorističkih incidenata u državama članicama, u usporedbi s 57 u 2020. godini.⁵⁴

Slika 5. Uhićenja vezana za terorizam unutar EU-a od 2010. do 2021. godine

Izvor: Godišnji izvještaji Europolu o stanju i kretanjima terorizma unutar EU-a. (2011.- 2022.)

Tijekom 2021. najučestaliji razlog za uhićenje među prijavljenima bio je pripadnost terorističkoj skupini i često u kombinaciji sa širenjem propagande ili planiranjem terorističkih djela. Džihadistički terorizam ostaje najveća prijetnja EU. Međutim, dijelovi Europe suočeni su s porastom aktivnosti desničara. U isto vrijeme vlasti ostaju oprezne u pogledu ljevičarskih i anarhističkih nasilnih ekstremista, etnonacionalističkih i separatističkih terorističkih aktivnosti.⁵⁵

Radikalizacija, iako nije novi fenomen, u novije vrijeme postaje veća prijetnja. Digitalne tehnologije omogućile su lakšu komunikaciju teroristima preko granica, kao i porast propagande i ekstremizma. U travnju 2021., EU je uspostavila regulative kako bi se suprotstavila širenju terorističkog sadržaja na webu. Ove mjere stupit će na snagu 7. lipnja

⁵⁴ Vijeće Europske Unije, Rad EU-a na borbi protiv terorizma, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/eu-response-to-terrorism/> (01.06.2023.)

⁵⁵ Ibid.

2022. Tada će ovlaštena tijela u članicama EU-a imati moć naložiti pružateljima usluga da uklone teroristički sadržaj ili onemoguće njegov pristup unutar jednog sata.⁵⁶

Nakon terorističkih napada 11. rujna 2001., Europska unija kreirala je listu ljudi, organizacija i entiteta povezanih s terorističkim aktivnostima, na koje se primjenjuju određena ograničenja. Ova lista se redovito ažurira, barem svakih pola godine. Ključni aspekt u borbi protiv terorizma je efikasna razmjena podataka između pravosudnih, policijskih i obavještajnih tijela članica EU. Financiranje terorizma i pranje novca predstavljaju ozbiljne rizike za financijsku stabilnost EU-a i sigurnost njenih stanovnika. Od 2018. u Europskoj uniji su na snazi stroža pravila za sprečavanje pranja novca. Zahvaljujući tim pravilima teško je prikriti nezakonita sredstva iza slojeva fiktivnih poduzeća, a pooštrene su i provjere rizičnih trećih zemalja. Njima je ujedno ojačana uloga tijela za financijski nadzor i poboljšan pristup informacijama i njihova razmjena.⁵⁷

Sve se više kriminalaca i terorista služi tehnologijom kako bi isplanirali i počinili kaznena djela. Stoga se vlasti sve češće oslanjaju na e-dokaze kako bi ušle u trag kriminalcima i osudile ih. EU trenutačno radi na novim pravilima kako bi se osigurao učinkovitiji mehanizam za prekogranični pristup e-dokazima. Procjenjuje se da je od 2011. između 4 000 i 5 000 državljana i državljanke EU-a putovalo ili pokušalo putovati u zone sukoba, uglavnom u Iraku i Siriji, kako bi se pridružili terorističkim skupinama kao što je ISIL/Daiš. U svoju matičnu zemlju već ih se vratilo 30 %. Pitanje stranih boraca već je dugi niz godina prioritet EU-ova političkog programa. U ožujku 2017., Europska unija usvojila je direktivu za borbu protiv terorizma. Ovom direktivom se osnažuje pravna osnova EU-a u cilju prevencije terorističkih aktivnosti te se adresira problem stranih terorističkih boraca.⁵⁸

Sigurnost Unije i njezinih građana i građanki izravno je povezana s onime što se događa izvan Europe. Vijeće je 2015. odlučilo pojačati vanjsko djelovanje u borbi protiv terorizma, posebno na Sredozemlju i Bliskom istoku te u sjevernoj Africi, Zaljevu i Sahelu:

- pojačat će se suradnja s ključnim partnerima
- pokrenut će se novi projekti za potporu izgradnji kapaciteta
- pooštrit će se djelovanje u borbi protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

⁵⁶ Vijeće Europske Unije, Odgovor EU-a na terorizam, URL: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/fight-against-terrorism/> (17.06.2023.)

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

Iako su današnje prijetnje često veće i kompliciranije od onih prije dva desetljeća, naša sposobnost da im se suprotstavimo eksponencijalno je porasla. Europa i njen najbliži partner, Sjedinjene Američke Države, sada imaju daleko manje ranjivosti zbog zajedničkih napora da razmjenjuju informacije, izgrade državni kapacitet i osmisle kreativna rješenja.⁵⁹

2.4. Turističko ponašanje nakon terorizma

Sigurnost u osnovi označava odsutnost prijetnje ili opasnosti za pojedinca. Definira se uzimajući u obzir pojedince čije vrijednosti treba zaštititi, sustav tih vrijednosti, razinu potrebne sigurnosti, prepoznate opasnosti, strategije suočavanja s tim opasnostima te relevantno vremensko razdoblje. Osjećaj sigurnosti ključan je za ljudsku percepciju realnosti, njegov fizički i mentalni razvoj, te napredak u okolini u kojoj obitava i djeluje. Ljudi prirodno teže osjećaju sigurnosti, a demokratska društva nastoje to osigurati i garantirati kroz različite pravne alate i institucije.⁶⁰

Stručnjaci koji proučavaju sigurnost u sektoru turizma smatraju je ključnom komponentom turističke ponude. Problem sigurnosti u turizmu obuhvaća mnoštvo aspekata, uključujući političku, javnu i zdravstvenu sigurnost, pravnu zaštitu, zaštitu potrošača i sigurnost komunikacija, među ostalima. Ono što je nekada bilo samo dopunski element u turizmu, sigurnost je sada postala osnovna potreba kako bi se osigurala zaštita turista i postignuća turističke industrije.⁶¹

Sigurnost je danas postala ključna, ne samo za općenitu zajednicu već i za turistički sektor. U svim aspektima ljudskog života, uključujući turizam, sigurnost se smatra temeljnom potrebom. Za prosperitet i rast bilo koje destinacije, regije ili države, neophodni su mir i stabilnost. Ako ti uvjeti nisu ispunjeni, destinacija može izgubiti konkurentske prednosti na tržištu, bez obzira na kvalitetne marketinške strategije ili izvanredne prirodne i kulturne resurse. U suvremenom svijetu, naglasak je na poštovanju ljudskih prava, sloboda i osiguranju sigurnih uvjeta života. Promoviranjem sigurnosti destinacije, akteri u turizmu žele privući što veći broj turista.⁶²

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Miočević, Jurić, Sigurnost, Terorističke ugroze i namjera putovanja turista, 63.,64.

⁶¹ Jurić, Utjecaj sigurnosne krize u Europi na preferencije turista, 19.

⁶² Miočević, Jurić: Sigurnost, terorističke ugroze i namjera putovanja turista, 64.

Svaka kultura ili zajednica ima svoje vlastite poglede na to što je sigurno, a što nosi rizik. Države i kulture se razlikuju u svojoj spremnosti da se nose s neizvjesnošću, a osjećaj nesigurnosti je jedan od primjera te neizvjesnosti. Brojna istraživanja pokazuju da percepcija rizika varira među različitim kulturama. Turistička motivacija ima dvostruki impuls. S jedne strane, ljudi su vođeni željom za otkrivanjem novih mjesta i kultura, dok s druge postoji duboko ukorijenjena potreba za osjećajem sigurnosti i udobnosti. S obzirom na to, može se pretpostaviti da će u kulturama koje više izbjegavaju neizvjesnost, putnici pridavati veći značaj sigurnosti prilikom odabira turističke destinacije.⁶³

Teroristički napadi utječu na osjećaje građana i ulagača te njihovu volju za rizikom. U vezi s tim, neki stručnjaci ističu bihevioralne posljedice terorizma, kada radnici postaju manje motivirani na poslu, dok osobni život i slobodno vrijeme dobivaju na važnosti. Pokazalo se da terorizam ima negativan utjecaj, koji je postao posebno izražen nakon događaja 11. rujna, utječući prvenstveno na stavove potrošača.⁶⁴

Teroristički napadi unose veći strah među turiste nego druge ljudske ili prirodne katastrofe. Terorizam posebno pogađa turističku industriju u odnosu na druge sektore, jer je njegova glavna svrha širenje panike. Ovo direktno ugrožava ljudsku osnovnu potrebu za sigurnošću. Prema Maslowovoj hijerarhiji potreba, osoba se može fokusirati na više potrebe, kao što je samoostvarenje, samo nakon što su zadovoljene osnovne potrebe poput sigurnosti. U praksi, brojne zemlje i regije već su iskusile kako nestabilna sigurnosna situacija utječe na turizam. Turizam, kao uslužna industrija, posebno je osjetljiv na krize, a teroristički napadi mogu prouzročiti drastičan pad potražnje, što rezultira velikim ekonomskim štetama.⁶⁵

Posljedice terorizma jasno se odražavaju i u direktnim stranim investicijama, ponajviše zbog osjećaja nesigurnosti i smanjenog povjerenja među investitorima. Naime, zbog potrebe za većom stabilnošću, investitori mogu preferirati manje rizične zemlje za svoja ulaganja, što može izazvati odljev kapitala i smanjenje izravnih stranih ulaganja u zemlje koje se suočavaju s terorizmom.⁶⁶

U mnogim situacijama, sigurnosne prepreke oblikuju percepciju turista o destinaciji, direktno utječući na njihov izbor mjesta odmora. Zbog tih kriza, turisti često mijenjaju svoje planove, izbjegavajući mjesta koja su nedavno bila pogođena nekom krizom. Ako se zateknu

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Mintas, Terorizam kao prijatna gospodarskom rastu – mit ili stvarnost?, 105.

⁶⁵ Miočević, Jurić: Sigurnost, terorističke ugroze i namjera putovanja turista, 64.

⁶⁶ Mintas, Terorizam kao prijatna gospodarskom rastu – mit ili stvarnost?, 106.

na takvom mjestu tijekom same krize, često traže sigurnije lokacije ili se prijevremeno vraćaju doma.⁶⁷

Turisti često izbjegavaju destinacije koje smatraju nesigurnima zbog prijetnje terorističkim napadima. Iako istraživanja sugeriraju da je utjecaj terorističkih napada obično privremen i da se turistička aktivnost obnavlja nakon početnog šoka, učestali napadi mogu imati trajnije negativne učinke. Jednostruki veliki napadi mogu imati manje dugoročnih posljedica od niza manjih. Najveći udarac je smanjenje turističke potražnje i gubitak turističkih prihoda, a prate ga i drugi problemi poput smanjenja zaposlenosti u sektoru, padova u poslovanju i smanjenog korištenja smještajnih kapaciteta.⁶⁸

Vjeruje se da ljudi koji su često izloženi vijestima o terorističkim prijetnjama osjećaju veću zabrinutost od onih koji se s manje informacija susreću. Mnoge studije koje proučavaju odnos između turizma i terorizma ističu važnost medijskog izvješćivanja u oblikovanju percepcije turista o sigurnosti određene destinacije, posebno među onima koji nisu ranije iskusili sigurnosne prijetnje. Iako se generalno smatra da turisti izbjegavaju mjesta koja smatraju rizičnima, neka istraživanja ukazuju na to da pojedinci svesno biraju avanturistička putovanja na rizičnija mjesta. Važno je napomenuti da je percepcija rizika subjektivna i može se mijenjati ovisno o različitim okolnostima. Dosadašnja istraživanja sugeriraju da utjecaj medijskog izvještavanja o terorizmu na izbor turističke destinacije zavisi o mnogim faktorima, uključujući specifičnu ponudu destinacije, stil putovanja i osobine putnika.⁶⁹

2.5. Terorizam i mediji

Brzi razvoj informatičke tehnologije doveo je do nove dimenzije terorizma, pri čemu terorističke skupine sve više prepoznaju moć masovnih medija u postizanju svojih ambicija. Terorizam i mediji održavaju međusobno korisnu vezu; dok mediji traže senzacionalističke priče kako bi privukli publiku, teroristi osiguravaju takve događaje kako bi garantirali stalnu medijsku pažnju.⁷⁰

U trenutcima nakon terorističkog napada, mediji često postaju glavni izvor informacija za javnost, čak i prije službenih komunikacija vlasti. Kroz odgovorno izvještavanje, promišljeno

⁶⁷ Jurić, Utjecaj sigurnosne krize u Europi na preferencije turista, 20.

⁶⁸ Miočević, Jurić: Sigurnost, terorističke ugroze i namjera putovanja turista, 64.

⁶⁹ Ibid., 65.

⁷⁰ Perešin, Masovni mediji i terorizam, 5.,

korištenje simbolike, samodisciplinu, profesionalizam i empatiju, medijski profesionalci, posebno voditelji vijesti, mogu umanjiti nivo stresa u društvu. Način na koji prenose informacije, izbor riječi i prikazane slike ne samo da mogu spriječiti širenje panike, već i eventualne nasilne reakcije prema onima za koje se smatra da su povezani s napadom.⁷¹

Mediji bi trebali djelovati kao 'svjetionici' u svijetu informacija. U doba kada građansko novinarstvo, društvene mreže, mobilni uređaji i blogovi preplavljaju svakodnevnicu s neprekidnim tokom informacija, neophodno je kontinuirano provjeravati, selektirati i pravilno interpretirati informacije iz mora nesređenih diskusija, špekulacija i nagađanja. U trenucima kad se javnost suočava s konfuzijom, tugom i bolom nakon napada, novinarski pristup vođen profesionalizmom i etikom postaje ključan.⁷²

Pošast terorizma, bez obzira na počinitelja ili pokrovitelja, mora se osujetiti gdje god se pojavi, njegove žrtve moraju se podržati i poštivati, a počinitelji toga djela trebaju odgovarati pred zakonom. Mediji mogu izvještavati o tim dimenzijama, a u isto vrijeme naglašavati istinski dijalog i raspravu kao alternativu nasilju i krvoproliću.⁷³

Teroristi posvećuju značajna sredstva i mnogo vremena i truda svom ratu riječima, koji se smatra vitalnom potporom ili čak paralelom njihovim nasilnim aktivnostima smrti i razaranja. Rat riječima se vodi kako bi odredili, procijenili i utjecali na stavove. Teroristi pokušavaju ostvariti dobitke u svojoj borbi koristeći se zlodjelima, poput pucnjava ili bombaških napada te propagandnim izjavama u punom obimu, kako bi izazvali promjenu stava i javnosti i vlasti. Međutim, teroristima je potreban publicitet ako žele širiti svoju propagandnu poruku u punom opsegu. Postoje razne metode i kanali koji su otvoreni teroristima da to postignu, a oni su pažljivo odabrani kako bi se izvukla maksimalna pokrivenost. Određena operacija može propasti u vojnom smislu, ali se na nju još uvijek gleda kao na propagandni uspjeh zbog količine publiciteta koju privlači.⁷⁴

Teroristi su potpuno sposobni primijeniti nove metode vođenja rata, prilagođene medijskoj eri, u usporedbi s većinom demokratskih država koje su, prema riječima američkog ministra obrane Donalda H. Rumsfelda, nespremne. S obzirom na to da radikalni ekstremisti posjeduju stručnjake za medije sposobne za manipulaciju percepcijom javnosti, jasno je da trenutačno kanaliziraju svoje napore prema organizaciji i provedbi napada kroz različite komunikacijske

⁷¹ Marthoz, Terorizam i mediji, 27.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid., 5.

⁷⁴ Kingston, Terorizam, mediji i sukob u Sjevernoj Irskoj, 207.

kanale. Oni su svjesni moći komunikacije i kako jedna poruka može izazvati toliko nereda koliko i vojna akcija. Također, imaju sposobnost brzo djelovati s malim timom i ograničenim resursima, za razliku od velikih, skupih i birokratskih institucija demokratskih država. Ponašanje medija koje nije odgovorno moguće je neutralizirati ako se pobrine da stručna veza s medijima i planirano emitiranje vijesti postane neizostavan dio odgovora sigurnosno-obavještajnih službi na svaku terorističku kampanju te procesa planiranja i upravljanja krizama. U demokratskom društvu dobra i učinkovita javna obavještajna politika koja bi što je moguće više ograničila golemi utjecaj koji masovni mediji imaju element je od vitalne važnosti za uspješnu strategiju borbe protiv terorizma.⁷⁵

⁷⁵ Perešin, Masovni mediji i terorizam, 13.

3. Terorizam kao prijetnja turizmu europskih velesila

Europa se smatra vodećim emitivnim i receptivnim turističkim tržištem te samim time turistička potražnja za europskim metropolama svakodnevno raste. Osim velike koncentracije turističke potražnje, europsko područje, posebno europske metropole postale su glavna meta terorističkih napada posljednja dva desetljeća.⁷⁶

Gradski turizam je rastući segment svjetskog turizma, a europske prijestolnice bile su posebno dobre u posljednjem desetljeću. Međutim, stalna prijetnja ovom uspjehu je neočekivana pojava terorističkih događaja, koji utječu i na ponašanje turista i na imidž destinacije.⁷⁷

Povezanost europske svakodnevice s terorizmom traje već dugo, a u kontekstu nedavnih događaja čini se kao neizbježna. Međutim, ono što je specifično za suvremeno doba je intenzitet odziva na svaki teroristički incident. Zahvaljujući sveprisutnim medijima, sveprisutnosti interneta i utjecaju društvenih mreža, informacije se šire munjevitom. Takva intenzivna reakcija istodobno potiskuje sjećanja na ranije terorističke događaje.⁷⁸

Europa, s obzirom na svoju povijest povezanu s terorizmom, može pristupiti suvremenim izazovima na alternativne načine. Istina je da je nemoguće sve konstantno nadzirati i da će nam prijetnja terorizma ponovno postati dio svakodnevice na koji se moramo prilagoditi.⁷⁹

3.1. Teroristički napadi u Engleskoj

Terorizam nije nepoznata pojava u Velikoj Britaniji. Kroz desetljeća se suočavala s ovim izazovom. Ono što se kroz vrijeme mijenjalo su politički ciljevi napadača, njihova etnička pozadina i taktike koje su koristili prilikom napada.⁸⁰

⁷⁶ Fabijančić, Terorizam kao prijetnja turizmu europskih metopola, 36.

⁷⁷ Carballo R., Carmelo i Carballo M., "Utjecaj terorističkih napada u gradovima na odnos između percepcije rizika, imidža destinacije i namjera ponašanja turista", 1.

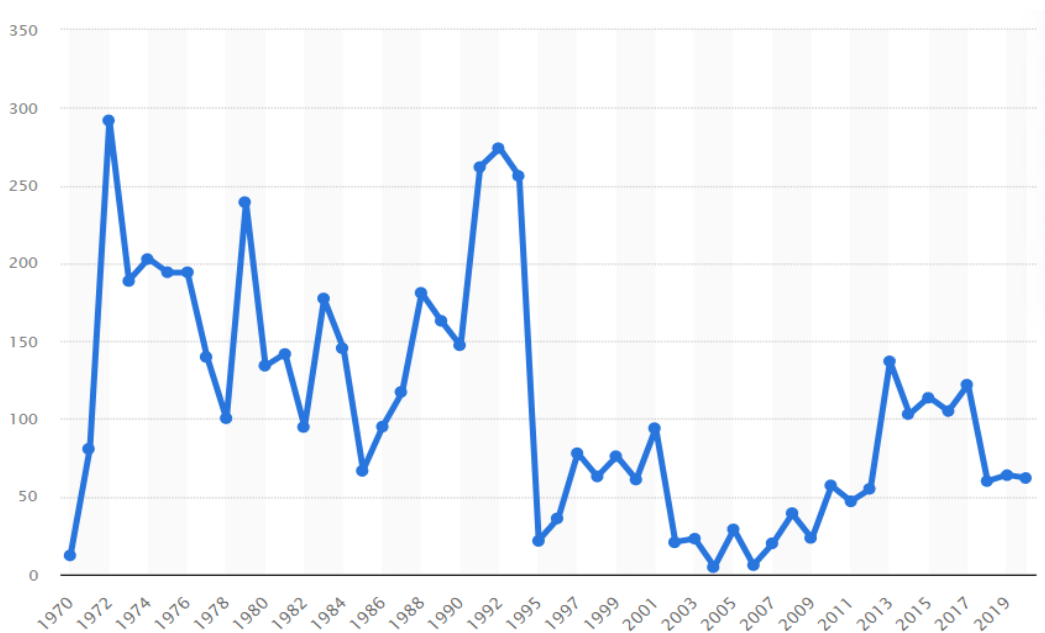
⁷⁸ Vajdić, Brine vas terorizam u Europi? URL: <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/brine-vas-terorizam-u-europi-procitajte-ovo-20170602> (05.06.2023.)

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Tabak, "Ujedinjeno Kraljevstvo i terorizam", 69.

Tijekom većeg dijela 20. stoljeća, najveća prijetnja u Velikoj Britaniji proizlazila je od irskih separatista. Međutim, danas je najveći izvor zabrinutosti radikalni islamizam. Slično kao u Francuskoj, mnogi napadi se planiraju i izvode od strane građana zemlje koja je meta napada. U kontekstu UK, to su često potomci imigranata iz bivših britanskih kolonija koji se teško integriraju u suvremeno društvo, a inspiriraju ih radikalni vjerski vođe. Kako se profil napadača mijenjao, tako su se mijenjale i taktike napada, s posebnim naglaskom na samoubilačke napadače.⁸¹

Od 1970. godine najgori teroristički napad u Ujedinjenom Kraljevstvu bilo je rušenje Pan Amovog leta 103 u prosincu 1988. iznad Lockerbieja u Škotskoj, što je prouzročilo 270 smrtnih slučajeva. Od deset najgorih terorističkih napada u Ujedinjenom Kraljevstvu, sedam je bilo povezano s nemirima u Sjevernoj Irskoj, dok su dva bila povezana s islamskim ekstremizmom, uključujući bombaški napad u Manchester Areni 2017.⁸²

Slika 6. Broj terorističkih napada u Velikoj Britaniji od 1970. do 2020.

Izvor: Statista Research Department, <https://www.statista.com/statistics/539190/incidences-of-terrorism-united-kingdom/>

⁸¹ Ibid.

⁸² Statista, Najgori teroristički napadi po broju žrtava u Ujedinjenom Kraljevstvu, URL: <https://www.statista.com/statistics/891788/worst-terrorist-attacks-in-uk/> (27.07.2023.)

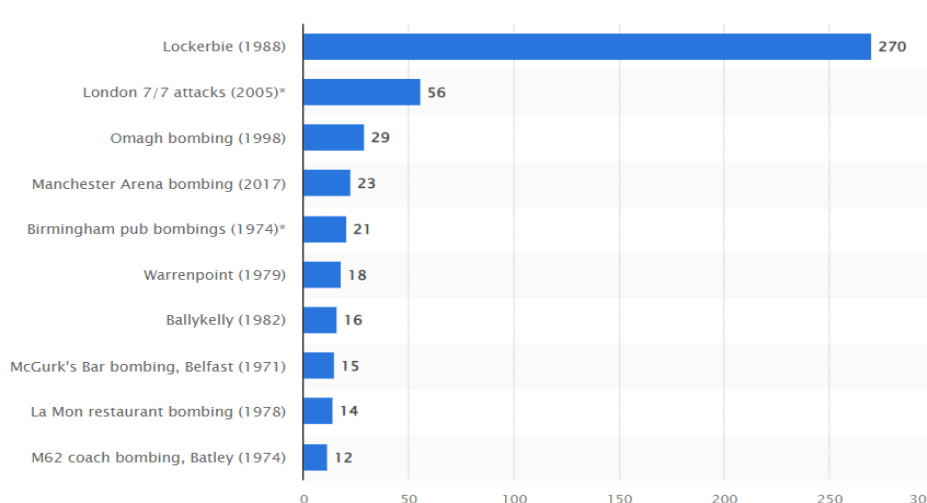
U 2020. godini u Ujedinjenom Kraljevstvu bila su 62 teroristička napada u usporedbi sa 64 u 2019. godini. Tijekom navedenog vremenskog razdoblja, godina s najviše terorističkih napada bila je 1972. kada su bila 292 teroristička napada.

U Londonu su se u srpnju 2005. godine dogodila četiri samoubilačka teroristička napada u podzemnoj željeznici i na autobusu, usmrтивši 56 ljudi, uključujući četiri napadača, dok je oko 700 osoba ozlijeđeno. Skupina s vezama prema Al-Kaidi prijavila je da stoji iza ovih napada..

83

U svibnju 2017., mladić britanskog državljanstva s libijskim korijenima počinio je samoubilački teroristički napad na kraju koncerta Ariane Grande u Manchester Areni, u sjeverozapadnom dijelu Engleske. Tragedija je odnijela živote 22 osobe, dok je 116 osoba ozlijeđeno, uključujući mnoge dječake i djevojčice. Organizacija Islamska država preuzela je odgovornost za ovaj strašan čin.⁸⁴

Između 2000. i 2019. godine, tri godine s najvećim brojem terorističkih napada u Ujedinjenom Kraljevstvu dogodile su se relativno nedavno, 2014., 2015. i 2017. Iako je u 2019. godini zabilježen pad broja napada u usporedbi s tim godinama, 64 napada zabilježena u ovoj godini još uvijek su daleko veći od relativno malog broja napada koji su se dogodili između 2002. i 2013.⁸⁵

Slika 7. Najgori teroristički napadi po broju žrtava u Ujedinjenom Kraljevstvu od 1970. do 2023.

⁸³ Hina, Niz atentata dogodio se u velikoj Britaniji od 2005. godine, URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/evo-koji-su-se-teroristicki-napadi-dogodili-u-velikoj-britaniji-od-2005-1174309> (05.06.2023.)

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Statista, Najgori teroristički napadi po broju žrtava u Ujedinjenom Kraljevstvu, URL: <https://www.statista.com/statistics/891788/worst-terrorist-attacks-in-uk/> (27.07.2023.)

3.2. Terorizam u Francuskoj

Nekoliko država ima povijest ili širinu angažmana u borbi protiv terorizma kakvu je iskusila Francuska. Otkako je anarhist Auguste Vaillant 9. prosinca 1893. godine prvi put bacio bombu u francuski parlament, moderna je francuska država izložena politički motiviranom nasilju. Više od stotinu godina usavršava svoje organizacije, strategiju i operacije u borbi protiv rastuće terorističke prijetnje. Nakon napada od 11. rujna, Francuska ima povećanu ulogu u "ratu protiv terorizma" pod vodstvom SAD-a, ulogu za koju je, u brojnim važnim aspektima, jedinstveno pozicionirana.⁸⁶

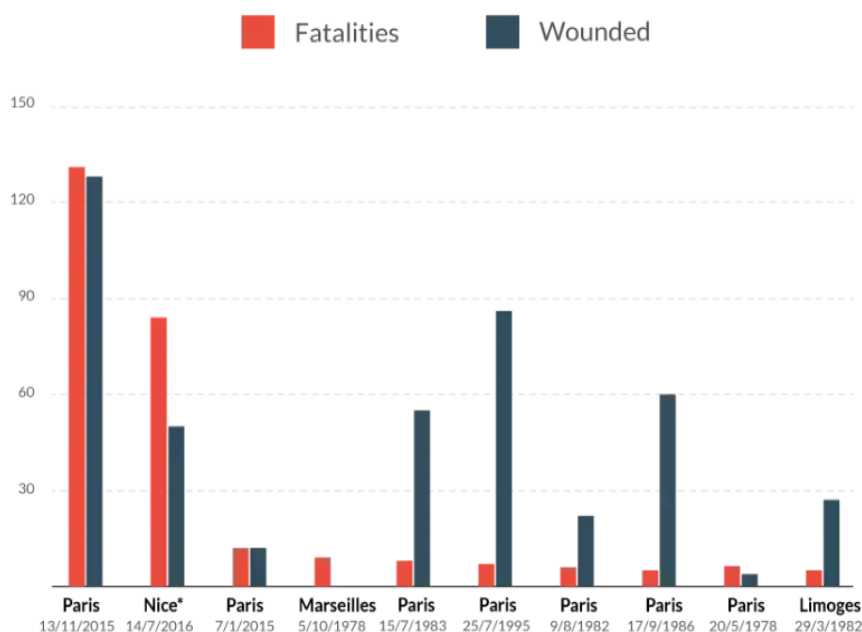
Francuska je doživjela dva vala velikih terorističkih bombaških napada od 1980. godine. U prvom valu od 1985. do 1986. dogodilo se osam bombaških napada u Parizu, usmrivši 13 i ranivši 281. U drugom valu od 1995. do 1996., dogodilo se šest bombaških napada u Parizu i Lyonu, usmrivši 10 i ozlijedivši 262. Na temelju lekcija naučenih tijekom tih događaja, Francuska je razvila i unaprijedila sofisticirani nacionalni sustav za predbolničko hitno reagiranje na konvencionalne terorističke napade na temelju svog nacionalnog sustava hitne medicinske službe.⁸⁷

Francuska je pretrpjela dva velika teroristička napada tijekom 2015. godine, oba se pripisuju skupinama islamista. Prvi, u siječnju, bio je usmjeren na Satirični časopis Charlie Hebdo sa sjedištem u Parizu, ubivši 12 ljudi, kao odgovor na objavljivanje satiričnih karikatura. U studenom, teroristi i samoubilački bombaši izveli su napade na koncertnu dvoranu Bataclan, restorane u središtu Pariza i predgrađu St. Denis, pri čemu je stradalo 130 osoba.⁸⁸

⁸⁶ Gregory, Francuska i rat protiv terorizma; Terorizam i političko nasilje, 126.

⁸⁷ Carli, Telion i Baker, Terorizam u Francuskoj; Prehospitarna medicina i medicina katastrofa, 92.

⁸⁸ Goodwin, Kaniasty, Sun, Ben-Ezra, "Psihološke nevolje i predrasude nakon terorističkih napada u Francuskoj", 111.

Slika 8. Deset najsmrtonosnijih napada u Francuskoj od 1972. godine

Izvor: Global Terrorism Database, <https://www.hindustantimes.com/static/nice-terror-attacks-france-have-become-deadlier/index.html>

U Francuskoj i diljem Europe terorizam je sada jedna od glavnih briga građana i kreatora politika koji su se prije usredotočili na tradicionalnije sigurnosne prijetnje. Nedavno istraživanje Pew Research Centera pokazalo je da otprilike sedam od deset Europljana misli da je ISIS velika sigurnosna prijetnja, a 91% Francuza zabrinuto je za tu skupinu. Dok su druge europske zemlje također iskusile terorizam, jasan obrazac se pojavljuje u Francuskoj, koja je, iako velika, strateški značajna država, nesrazmjerno pogođena. Pitanje koje se postavlja je zašto je Francuska postala tako istaknuta meta domaćeg islamističkog terorizma? Francuska je specifičan slučaj i izbor tolikih nasilnih islamista zbog povezanosti zemlje s muslimanima i muslimanskim svijetom.⁸⁹

S obzirom na sve terorističke napade, ne čudi da je Francuska tijekom godina, razvila snažan državni aparat za borbu protiv terorizma kako unutar francuskog teritorija tako i izvan njega. Francuska poduzima radnje na svim razinama sa svojim međunarodnim partnerima u borbi protiv terorističkih mreža u Francuskoj i inozemstvu. Ciljeva je mnogo:

- Smanjiti regionalni utjecaj terorističkih skupina
- Borba protiv financijskih, ljudskih, logističkih i terorističkih propagandnih mreža

⁸⁹ Mihalache, Centar za geopolitiku i sigurnost u studijama realizma; Zašto uvijek Francuska?, 1.

- Spriječiti radikalizaciju
- Štiti francuske interese i državljane u inozemstvu.⁹⁰

Francuska vodi dijalog na visokoj razini sa svojim glavnim partnerima o prevenciji radikalizacije i sudjeluje u multilateralnim raspravama po pitanju suzbijanja terorističke propagande. Napori da se zaustavi korištenje interneta u terorističke svrhe ostaje ključni fokus njihove protuterorističke akcije. Francuska se povezuje i s digitalnim tvrtkama kako bi postigla brzo i trajno povlačenje terorističkog sadržaja na internetu. Francuska također poduzima i radnje na europskoj razini za poboljšanje i jačanje alata dostupnih Europskoj uniji za borbu protiv terorizma.⁹¹

3.3. Terorizam u Turskoj

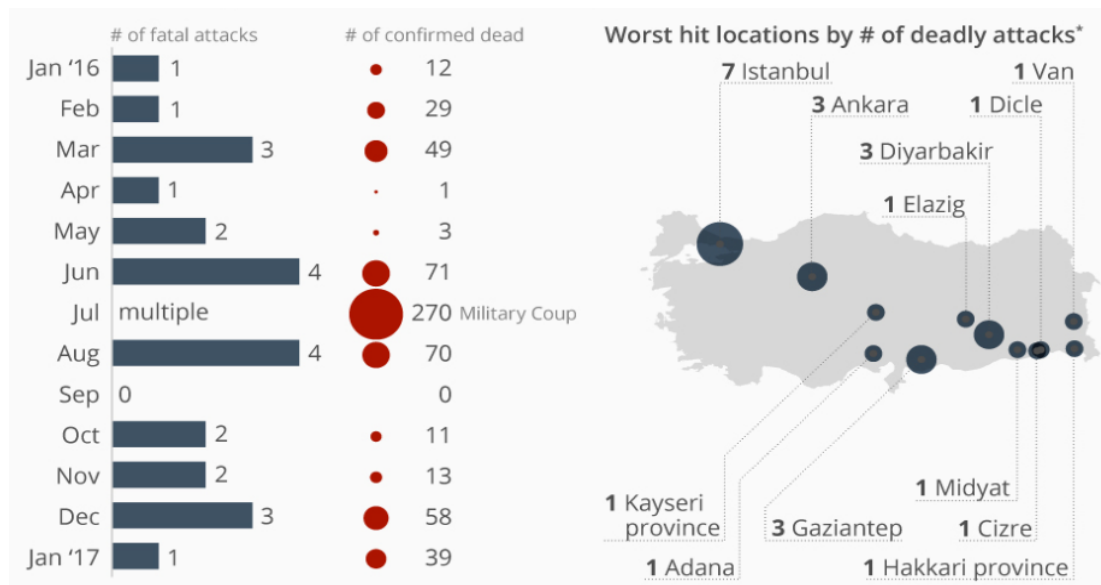
U posljednja dva desetljeća terorizam je nanio ogroman danak Republici Turskoj, sekularnoj demokraciji s 99,8% muslimanskog stanovništva. Od 1984. do 2000. godine, procjenjuje se da je 30.000 do 35.000 turskih građana ubijeno u gotovo neprekidnom nizu događaja povezanih s terorizmom. Tijekom tog razdoblja, kurdska separatistička skupina, bila je odgovorna za veliku većinu događaja i žrtava povezanih s terorizmom, koji su nerazmjerno utjecali na istočne i jugoistočne regije Turske, na koje je skupina usredotočila svoje aktivnosti. Većina terorističkih napada u posljednja dva desetljeća bili su bombaški napadi ili pucnjave s manje od 10 žrtava po događaju. Od 1984. do 2003., 15 terorističkih napada proizvelo je minimalno 30 žrtava, osam pucnjava, pet bombaških napada i dvije paleži.⁹²

Tursku su u 2016. i 2017. godini teško pogodili teroristički napadi. Tu godinu možemo nazvati godinom smrtonosnog terora u Turskoj. Tijekom novogodišnje noći, napadač je otvorio vatru u noćnom klubu u Istanbulu, usmrтивši 39 osoba. Ostali napadi povezani su s nemirima koji su se događali na jugoistoku zemlje, gdje dominiraju Kurdi. Bilo je blizu 630 mrtvih, uključujući pucjavu u noćnom klubu u novogodišnjoj noći i vojni udar u srpnju, koji je samo odnio 270 smrtnih slučajeva. Mnogo ih je više ranjeno.

⁹⁰ France Diplomacy, Terorizam: međunarodna akcija Francuske, 1.

⁹¹ Ibid.

⁹² Rodoplu, Arnold i Ersoy, "Terorizam u Turskoj", 152.

Slika 9. Broj smrtonosnih napada i žrtava u Turskoj, siječanj 2016.-siječanj 2017.

Izvor: Statista Research, <https://www.statista.com/chart/7380/one-year-of-deadly-terror-in-turkey/>

Prema analizi Međunarodnog instituta IFIMES, Turska stoji pred kritičnom točkom gdje će njezina vlast morati dati odlučne, jasne i konzistentne odgovore na presudna pitanja koja se tiču stabilnosti i budućnosti zemlje. Terorističke organizacije su prilagodile svoje strategije, odabirom novih ciljeva i metoda. Izbor Turske kao mjesta napada nije slučajan. Politika zemlje, njezina geopolitička pozicija i sigurnosna pitanja čine je primamljivom metom za terorističke napade. Religiozni ekstremizam u Turskoj, koji je nastao unutar sekularnog sustava zemlje i karakteriziran državnim obračunima s radikalnim vjerskim skupinama, vidi vladajuću proislamsku stranku AKP kao glavnu prijetnju.⁹³

3.4. Terorizam u Španjolskoj

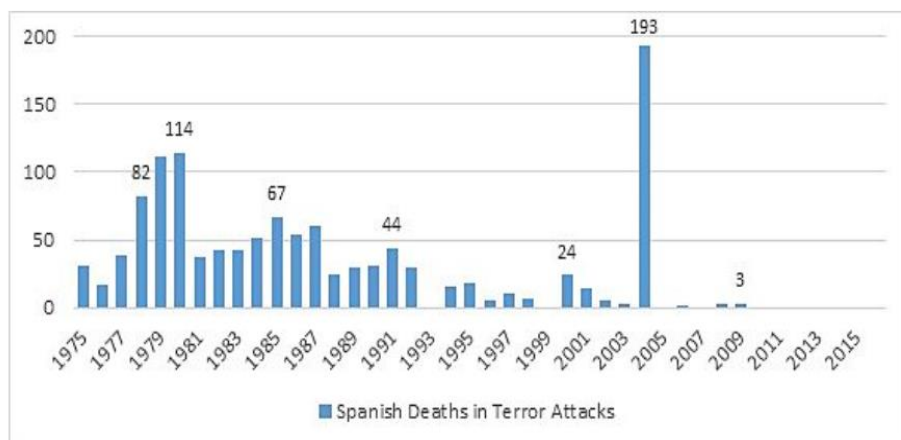
Dana 11. ožujka 2004. teroristi inspirirani islamskom vjerom počinili su pokolj u Madridu. U ovom napadu, dosad najkrvavijem u Španjolskoj i drugom po broju ubijenih od svih napada u Europi, smrtno je stradala 191 osoba, a bilo je oko 1500 ranjenih. Tog je dana deset bombi skrivenih u ruksacima i plastičnim vrećama, od kojih je svaka imala između osam i dvanaest kilograma dinamita, eksplodiralo u vagonima četiriju prigradskih vlakova. Dva dana kasnije, glasnogovornik Al Kaide, preuzeo je odgovornost za napade, u izjavi u kojoj se ne spominju

⁹³ Ifimes, "Turska u procijepu između sekularizma i islamskih korijena", 1,2.

skori opći izbori, ali u kojoj se ističe da su prošle dvije i pol godine, odnosno točno 911 dana od napada u New Yorku, Washingtonu i Pennsylvaniji.⁹⁴

Razlog zašto u madridskom masakru nije bilo terorista samoubojica, iako je to karakteristika koja se često povezuje s aktualnim međunarodnim terorizmom, jest taj što počinitelji nisu uspjeli ostvariti svoje planove. Jedva tri tjedna kasnije, pokušali su ponovno napasti, ovaj put je meta bila brzi vlak, ali njihov pokušaj nije uspio. Sedmorica terorista uključenih u ove događaje odlučili su se ubiti 3. travnja u zgradi u Leganésu gdje ih je pronašla i opkolila policija.⁹⁵

Prema podacima iz Globalne baze podataka o terorizmu na Sveučilištu Maryland i RAND Corporation teroristi su ubili 1209 ljudi u Španjolskoj od 1975. do kraja 2016. Nagli skok broja smrtnih slučajeva 2004. bio je rezultat velikog napada Al Qaide na sustav podzemne željeznice u Madridu u kojem su ubijene 192 osobe. Samo je Ujedinjeno Kraljevstvo u to vrijeme više stradalo od terorizma s ukupno 2359 ubojstava. Također je bilo 4738 ozlijeđenih u terorističkim napadima u Španjolskoj tijekom ovog vremenskog razdoblja od 42 godine.⁹⁶

Slika 10. Ubojstva u španjolskim terorističkim napadima po godinama, 1975.–2016.

Izvor: Globalna teroristička baza podataka i RAND Corporation, <https://www.cato.org/blog/terrorism-spain-what-hazard>

Od 1975. do 2016. godine, šanse Španjolca da pogine u terorističkom napadu bile su oko 1 prema 1,43 milijuna godišnje. Španjolska je bila četvrta zemlja s najviše žrtava na popisu prema toj mjeri i oko 2,6 puta smrtonosnija od Sjedinjenih Država. Baskijski separatisti

⁹⁴ Reinares, "Španjolska, 11. ožujka i međunarodni terorizam", 1.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Nowrasteh, Terorizam u Španjolskoj — što je opasnost?, URL: <https://www.cato.org/blog/terrorism-spain-what-hazard> (05.06.2023.)

odgovorni su za većinu smrtnih slučajeva terorista u Španjolskoj od 1975., ali islamisti su najsmrtonosniji od 2004 godine. Terorizam u Španjolskoj općenito je u padu od 2000. Od tada do 2016. godine 247 ljudi je ubijeno u terorističkim napadima na španjolskom tlu, što znači 1 prema 3,1 milijun šanse godišnje da umru na taj način. Godine 2012. u Španjolskoj su se dogodila 364 ubojstva, što znači 1 prema 128 729 šanse da budete ubijeni u ne terorističkom ubojstvu te godine. Stopa ubojstava u Španjolskoj toliko je niska da terorizam u usporedbi s tim zapravo izgleda kao ozbiljna opasnost.⁹⁷

Španjolska je nastavila učinkovito odgovarati na globalnu terorističku prijetnju u sigurnosti granica i prometa, suzbijanju financiranja terorizma i nasilnom ekstremizmu kroz bilateralnu i multilateralnu suradnju. Španjolska je ostala u stanju visoke nacionalne pripravnosti za terorizam tijekom 2021., sedmu godinu zaredom. Španjolske vlasti nastavile su uhićivati pojedince osumnjičene za planiranje terorističkih napada, omogućavanje financiranja terorizma i sudjelovanje u regrutiranju i radikalizaciji u vezi s ISIS-om i Al-Qa'idom, kako na internetu tako i u svojim zajednicama.⁹⁸

3.5. Krizni menadžment u međunarodnom turizmu

Upravljanje krizama odnosi se na niz aktivnosti usmjerenih prema sprječavanju, pripremi, smanjenju posljedica, intervenciji i oporavku od krize. To je organizirani proces prepoznavanja i reagiranja na potencijalne opasnosti. Upravljanje krizama nije samo zasebna struka, već teorijski okvir koji istražuje specifične situacije s određenim zajedničkim karakteristikama, ali i različitostima unutar njih.⁹⁹

Nije uobičajeno razmišljati o turizmu i katastrofi, krizi u istom svjetlu. Užitek, zadovoljstvo, opuštanje i sigurnost utjelovljeni su u konceptu turizma, dok krize i katastrofe donose nevolju, strah, tjeskobu, traumu i paniku. Nažalost, problemi kriza i katastrofa su stvarni i moraju ih prepoznati svi koji se bave bilo kojom turističkom djelatnošću. Nedvojbeno je da je turizam jedna od najranjivijih i najosjetljivijih industrija. Veliki događaji koji su imali razorne utjecaje na turizam kreću se od prirodnih katastrofa i epidemija pa sve

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ U.S. Department of State, Državna izvješća o terorizmu 2021.; Španjolska, URL: <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2021/spain> (06.06.2023.)

⁹⁹ Bešlić D., 2016., Krizni menadžment u turizmu, 1.

do terorističkih napada i lošeg upravljanja. Ovakve vrste kriza nisu ograničene ni na jednu geografsku regiju, jer krize ne poštuju političke ili kulturne granice.¹⁰⁰

Osjetljivost sektora na krize i katastrofe može se objasniti s nekoliko razloga. Kako se mnogi znanstvenici slažu, složena struktura turističke industrije koja se izražava u visokoj razini međusobne ovisnosti i povezanosti njenih dionika čini je izuzetno sklonom negativnim događajima. Krize su učestalije i složenije. Mnoštvo postojećih digitalnih medijskih platformi, uključujući društvene medije, također utječe na životni ciklus krize. Svaka manja ili veća krizna situacija u tren oka postaje javna, prisiljavajući odredišta da reagiraju brzo i učinkovito. Stoga, u današnjoj stvarnosti, krizni menadžment više nije dodatna, već glavna i ključna funkcija za turističke destinacije i organizacije.¹⁰¹

S obzirom na posebnost svake industrije, unikatnost organizacija i složenost okruženja u kojem rade, ne postoji jedinstveni model upravljanja krizama. No, mjere kriznog menadžmenta mogu se generalno podijeliti na dvije glavne skupine, anticipativne i reaktivne aktivnosti.

Anticipativne aktivnosti obuhvaćaju prognoziranje potencijalnih kriza, pripremu odgovarajućeg reagiranja i osiguranje sposobnosti organizacije da se nosi s raznim rizicima. Prvi korak u pripremi za moguće krizne situacije jest analiza rizika, koja uključuje prepoznavanje glavnih opasnosti, procjenu njihovih posljedica i razmatranje osjetljivosti organizacije na te opasnosti. Zbog složenosti i promjenjivosti situacija s kojima se krizni menadžeri često susreću, analiza potencijalnih scenarija postaje ključna u upravljanju rizicima. Pomaže u predviđanju mogućih situacija i procjeni njihovih ishoda te u ocjeni vjerojatnosti njihove pojave. Brojne organizacije kreiraju plan reagiranja za krizne trenutke, provode ga kroz razne situacijske simulacije i određuju odgovorne osobe ili timove za upravljanje krizama, koji su zaduženi za procjenu, planiranje i koordinaciju reakcija u kriznim situacijama.¹⁰²

Mjere koje se primjenjuju kada je kriza već izbila prvenstveno se fokusiraju na brzo prepoznavanje i potvrđivanje da je kriza doista u tijeku. Najveći rizik za oporavak organizacije predstavlja menadžer koji ne priznaje postojanje krize, jer takvo poricanje može dodatno produljiti i zakomplicirati situaciju. Sve pripremne radnje koje su prethodno poduzete, poput analize rizika i razrađenih planova za hitne situacije, bit će od neprocjenjive

¹⁰⁰ Santana, "Krizni menadžment i turizam", 300.

¹⁰¹ Berbekova, Uyasal, Assaf, Tematska analiza kriznog menadžmenta u turizmu: teorijska perspektiva, 1.

¹⁰² Glavaš, Krizni menadžment: Kako upravljati u vrijeme krize, 4.

važnosti za menadžment u tom trenutku. Ako je kriza koja se događa slična scenariju koji je prethodno razmotren, menadžment će imati smjernice za postupanje. Međutim, čak i s pripremljenim planom, kada kriza nastupi, još je mnogo koraka koje treba poduzeti. Ključno je brzo procijeniti utjecaj krize na poslovne operacije i razumjeti kako će se pojedine komponente poslovanja promijeniti ili biti pogođene.¹⁰³

Oporavak destinacije nakon doživljene krize često je dugotrajan proces, a brzina oporavka destinacije često je povezana s time koliko je plan za kriznu komunikaciju bio integriran u njezinu strategiju upravljanja krizama. Destinacije iz krize mogu naučiti kako se prilagoditi situaciji u kojoj se nalaze, a sve u cilju veće učinkovitosti. U sektoru turizma ključno je učiti iz tuđih iskustava kako bi se moglo efikasno i na vrijeme odgovoriti na krizu kada se pojavi. U slučaju da kriza nastupi, potrebno je komunicirati sa turistima te poslati promotivnu poruku i istražiti situaciju kako bi što sigurnije izašli iz te krize, jer ipak, sigurnost je postala najvažnija u turističkom djelovanju.¹⁰⁴

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Tomić M., 2018., Utjecaj terorizma na međunarodni turizam, 37.

Zaključak

Međunarodni turizam svakim danom postaje sve kompleksniji i ambiciozniji, a samim time i nesigurniji u pogledu kriznih situacija od kojih se terorizam nalazi na prvome mjestu. Terorizam stvara strah i nepovjerenje, a slobodno možemo reći kako je on i jedan od najtežih oblika kaznenih djela. Terorizam stvara probleme globalnih razmjera, utječe na mnoge elemente života te predstavlja izravnu prijetnju slobodi i životu pojedinca. Nemogućnost predviđanja i izuzetno teška mogućnost kontroliranja terorizma donosi velike probleme ne samo turističkim destinacijama nego turizmu i njegovom razvoju u cijelosti.

Borba s terorizmom u Europskoj Uniji nije novost te zahtijeva konstantno traženje novih rješenja i mjera za zaustavljanje terorizma. I turizam i terorizam se podjednako oslanjaju na medije. Od početka razvoja masovnih medija terorizam ima mogućnosti povećati svoje učinke. Moglo bi se reći kako će terorizam efikasnije djelovati komunikacijom putem medija i publicitetom nego što će djelovati razornim sadržajima. S druge strane turizam ima potrebu uvjeriti da potencijalna destinacija pruža sve traženo te zadovoljava potrebe. Što se tiče terorističkih organizacija, njih možemo gledati kao središte terorizma. One su zadužene za provedbu nasilnog terora te su rasprostranjene vojno i politički. U razvijenijim zemljama poput Engleske i Francuske terorizam stvara velike probleme. Ponajviše zato što određene zemlje dijele sličnu kulturu, zakone i politiku.

Suzbijanje i prevencija terorizma složena je zadaća. Ključno pitanje za sve sigurnosne službe, ali i druge stručnjake je da li smo se naučili boriti protiv terorizma i koje su naše mogućnosti? Jer ako ćemo se fokusirati samo na jedan izvor terorizma, rezultati će biti loši. U budućnosti ćemo se morati navikavati na nove vrste i ciljeve terorista, pojedince koji će znati brže i bolje zloupotrijebiti ubrzani razvoj tehnologije i medija. Iako je oporavak destinacije nakon doživjelog terorističkog napada često dugotrajan proces i ponekad izgleda kao da nam nema pomoći, moramo nastaviti s kvalitetnim i stalnim radom na strategijama i kriznom menadžmentu i pojačati vanjsko djelovanje u borbi protiv terorizma.

Bibliografija

Ahlfeldt, Gabriel M., Bastian Franke, and Wolfgang Maennig. "Terrorism and international tourism: the case of Germany." *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* 235.1 (2015): 3-21.

<https://doi.org/10.1515/jbnst-2015-0103> (pristupljeno 07. svibnja 2023).

Alonso, Rogelio, and Fernando Reinares. "Maghreb immigrants becoming suicide terrorists: A case study on religious radicalization processes in Spain." *Root Causes of Suicide Terrorism*. Routledge, 2006. 199-218. <https://doi.org/10.4324/9780203964910> (pristupljeno 16. lipnja 2023.).

Baker, David Mc A. "The effects of terrorism on the travel and tourism industry." *International journal of religious tourism and pilgrimage* 2.1 br. 9 (2014): 58-67. <https://doi.org/10.21427/D7VX3D> (pristupljeno 05. travnja 2023.).

Berbekova, Adiyukh, Muzaffer Uysal, and A. George Assaf. "A thematic analysis of crisis management in tourism: A theoretical perspective." *Tourism Management* 86 (2021): 104342. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104342> (pristupljeno 18. lipnja 2023.).

Bešlić, Dragan. *Krizni menadžment u turizmu*. Diss. College of Occupational Safety and Health. Chair of Safety at Work, 2016.

Bilandžić, Mirko. *Sjeme zla: elementi sociologije terorizma*. Zagreb: Plejada, Synopsis, 2010.

Bilandžić, Mirko. *Sjeme zla: uvod u studije terorizma*. Zagreb: Despot Infinitus, 2014.

Božinović, Davor. *Globalna sigurnost: sigurnosni izazovi u 21.stoljeću*. Zagreb: Narodne novine, 2016.

Buigut, Steven, Udo Braendle, and Disna Sajeewani. "Terrorism and travel advisory effects on international tourism." *Asia Pacific Journal of Tourism Research* 22.10 (2017): 991-1004.

<https://doi.org/10.1080/10941665.2017.1359193> (pristupljeno 10. travnja 2023.).

Carballo, Rita R., Carmelo J. Leon, and Maria M. Carballo. "The impact of terrorist attacks in cities on the relationship between tourists' risk perception, destination image and behavioural intentions." *Cities* 119 (2021): 103382. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103382> (pristupljeno 04. srpnja 2023.).

Carli, Pierre, Caroline Telion, and David Baker. "Terrorism in France." *Prehospital and disaster medicine* 18.2 (2003): 92-99. <https://doi.org/10.1017/S1049023X00000820> (pristupljeno 30. lipnja 2023.).

Dory, Daniel. "Tourism and international terrorism: A cartographic approach." *Via. Tourism Review* 19 (2021). <https://doi.org/10.4000/viatourism.7243> (pristupljeno 01. lipnja 2023.).

Fabijančić, Marieta. Terorizam kao prijetnja turizmu europskih metropola. Diss. University of Rijeka. Faculty of Tourism and Hospitality Management, 2021.

Fletcher, George P. "The indefinable concept of terrorism." *Journal of international criminal justice* 4.5 (2006): 894-911. <https://doi.org/10.1093/jicj/mql060> (pristupljeno 19. ožujka 2023.).

France Diplomacy, Terrorism: France's International Action, (2023.)
<https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/security-disarmament-and-non-proliferation/terrorism-france-s-international-action/> (pristupljeno 05. lipnja 2023.).

Glavaš, Nikola. Krizni menadžment: Kako upravljati u vrijeme krize, (2021.)
<https://apsolon.com/krizni-menadzment-kako-upravljati-u-vrijeme-krize/> (pristupljeno 06. lipnja 2023.).

Glušević, Karla. Jučer, danas, sutra turizam u svijetu. Diss. University of Split. Faculty of Maritime Studies. Department of maritime systems and processes, 2019.

Gluvačević, "Turizam i terorizam: Koliko snažno teror ugrožava imidž turističke destinacije", (2022.)
https://www.svijet.hr/hrvatski/novost_5/koliko-snazno-terror-ugrozava-imidz-turisticke-destinacije_227339/ (pristupljeno 10. srpnja 2023.)

Goodwin, Robin, et al. "Psychological distress and prejudice following terror attacks in France." *Journal of psychiatric research* 91 (2017): 111-115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2017.03.001> (pristupljeno 30. lipnja 2023.).

Gregory, Shaun. "France and the War on Terrorism." *Terrorism and Political Violence* 15.1 (2003): 124-147. <https://doi.org/10.1080/09546550312331292987> (pristupljeno 04. srpnja 2023.).

Herenčić, Lucija. Međunarodni turizam i krizna stanja. Diss. University of Pula. Department of Interdisciplinary, Italian and Cultural Studies, 2021.

Hina, Niz atentata dogodio se u velikoj Britaniji od 2005. godine, *Večernji list*, (2017.)
<https://www.vecernji.hr/vijesti/evo-koji-su-se-teroristicki-napadi-dogodili-u-velikoj-britaniji-od-2005-1174309> (pristupljeno 05. lipnja 2023.)

Ifimes, Turkey in a quandary between the secular system and its islamic roots (2023.)
<https://www.ifimes.org/en/researches/turkey-in-a-quandary-between-the-secular-system-and-its-islamic-roots/2957> (pristupljeno 06. lipnja 2023.).

Jenkins, J. Phillip. "terrorism." *Encyclopedia Britannica* (2023).
<https://www.britannica.com/topic/terrorism> (pristupljeno 01. srpnja 2023.).

Jurić, Marina. Utjecaj sigurnosne krize u Europi na preferencije turista. Diss. University of Split. Faculty of economics Split, 2018.

Kingston, Shane. "Terrorism, the media, and the Northern Ireland conflict." *Studies in Conflict & Terrorism* 18.3 (1995): 203-231. <https://doi.org/10.1080/10576109508435980> (pristupljeno 17. lipnja 2023.).

Marić, Silvana. "Terorizam kao globalni problem." *MediAnali* 6, br. 11 (2012): 87-102. <https://hrcak.srce.hr/109161> (pristupljeno 17. ožujka 2023.).

Marthoz, Jean-Paul. "Terorizam i mediji." (2018).

Mendelboim, Aviad, Yoram Schweitzer and Ido Gadi Raz. "Suicide Attacks Worldwide in 2021: The Downward Trend Continues." *INSS Insight* No. 1547, January 10 (2022) <https://www.inss.org.il/publication/suicide-attacks-2021/> (pristupljeno 05. travnja 2023.).

Mihalache, Iulian. Why always France? The logic behind the surge of islamist terrorist attacks on its territory and possible policy implications, Centre for Geopolitics & Security in Realism Studies (2016.) <http://cgsrs.org/files/files/file-1547842036.pdf> (pristupljeno 05. lipnja 2023.).

Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, Terorizam, (2023.), <https://mvep.gov.hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/medjunarodna-sigurnost/terorizam/22701> (pristupljeno 01. srpnja 2023.).

Mintas, Ivan. "TERORIZAM KAO PRIJETNJA GOSPODARSKOM RASTU—MIT ILI STVARNOST?." *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 21.42 (2018): 93-125. <https://hrcak.srce.hr/218936> (pristupljeno 11. travnja 2023.).

Miočević, Dario, and Marina Juric. "Sigurnost, terorističke ugroze i namjera putovanja turista." *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu* 18.1 (2020): 59-76. <https://hrcak.srce.hr/239682> (pristupljeno 14. travnja 2023.).

Nowrasteh, Alex. *Terrorism in Spain—What Is the Hazard?* (2017.) <https://www.cato.org/blog/terrorism-spain-what-hazard> (pristupljeno 05. lipnja 2023.).

Pedić, Žana. "Odnos međunarodnoga i europskoga pravnog okvira za suzbijanje terorizma." *Zagrebačka pravna revija* 1.1 (2012): 57-80. <http://virgo.pravo.hr/ojs/index.php/zpr/article/view/12> (pristupljeno 14. travnja 2023.).

Perešin, Anita. "Masovni mediji i terorizam." *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije* 13.1 (2007): 5-18. <https://hrcak.srce.hr/18039> (pristupljeno 15. travnja 2023.).

Rahman, Fazlur, et al. "War, terror and tourism: Impact of violent events on international tourism in Chitral, Pakistan." *Tourism: An International Interdisciplinary Journal* 59.4 (2011): 465-479. <https://hrcak.srce.hr/75721> (pristupljeno 05. travnja 2023.).

Ritchie, Brent W. "Chaos, crises and disasters: a strategic approach to crisis management in the tourism industry." *Tourism management* 25.6 (2004): 669-683.

<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.09.004> (pristupljeno 11. travnja 2023.).

Rodoplu, Ulkumen, Jeffrey Arnold, and Gurkan Ersoy. "Terrorism in Turkey." *Prehospital and Disaster Medicine* 18.2 (2003): 152-160. <https://doi.org/10.1017/S1049023X00000923> (pristupljeno 01. srpnja 2023.).

Santana, Gui. "Crisis management and tourism: Beyond the rhetoric." *Journal of Travel & Tourism Marketing* 15.4 (2004): 299-321. https://doi.org/10.1300/J073v15n04_05 (pristupljeno 18. lipnja 2023.).

Sigurnosno-obavještajna agencija Republike Hrvatske, Terorizam, (2023.),

<https://www.soa.hr/hr/podrucja-rada/terorizam/> (pristupljeno 17. lipnja 2023.)

Statista, Worst terrorist attacks in terms of fatalities in the United Kingdom 1970-2023, (2023.)

<https://www.statista.com/statistics/891788/worst-terrorist-attacks-in-uk/> (pristupljeno 27. srpanj 2023.)

Tabak, Igor. Ujedinjeno Kraljevstvo i terorizam. *Hrvatski vojnik* br. 069 (2006.) <https://hrvatski-vojniki.hr/ujedinjeno-kraljevstvo-i-terorizam/> (pristupljeno 18. lipnja 2023.).

Tomić, Marcela. Utjecaj terorizma na međunarodni turizam. Diss. University of Rijeka. Faculty of Tourism and Hospitality Management, 2018.

Tourism Beast, Tourism in 21. century, (2020.) <https://www.tourismbeast.com/tourism-in-the-21st-century/> (pristupljeno 04. svibnja 2023.).

U.S. Department of State, "Country Reports on Terrorism 2021: Spain2021.,"(2023.)

<https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2021/spain> (pristupljeno 06. Lipnja 2023.).

UNCTAD, COVID-19 i turizam, (2021.), <https://unctad.org/publication/covid-19-and-tourism-update> (pristupljeno 04. svibnja 2023.)

UNWTO, <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (pristupljeno 03. srpnja 2023.).

Vajdić, Brine vas terorizam u Europi? (2017.) <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/brine-vas-terorizam-u-europi-procitajte-ovo-20170602> (pristupljeno 05. lipnja 2023.)

Vijeće Europske Unije, Odgovor EU-a na terorizam,

<https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/fight-against-terrorism/> (pristupljeno 17. lipnja 2023.).

Vijeće Europske Unije, Rad EU-a na borbi protiv terorizma, <https://www.consilium.europa.eu/en/eu-response-to-terrorism/> (pristupljeno 01. lipnja 2023.).

Vlada Republike Hrvatske, Akcijski plan za prevenciju i suzbijanje terorizma, (2014.), <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/Arhiva//125--8.pdf> (pristupljeno 01. srpnja 2023.).

Popis ilustracija

Slike

Slika 1. Smanjenje samoubilačkih napada	6
Slika 2. Smrtni slučajevi u svijetu uvjetovani terorizmom, 1970.godina	12
Slika 3. Smrtni slučajevi u svijetu uvjetovani terorizmom, 2020.godina	12
Slika 4. Vremenska distribucija terorističkih akata protiv turista ili turističke infrastrukture .	16
Slika 5. Uhićenja vezana za terorizam unutar EU-a od 2010. do 2021. godine.....	19
Slika 6. Broj terorističkih napada u Velikoj Britaniji od 1970. do 2020.....	27
Slika 7. Najgori teroristički napadi po broju žrtava u Ujedinjenom Kraljevstvu od 1970. do 2023.....	28
Slika 8. Deset najsmrtonosnijih napada u Francuskoj od 1972. godine.....	30
Slika 9. Broj smrtonosnih napada i žrtava u Turskoj, siječanj 2016.-siječanj 2017.....	32
Slika 10. Ubojstva u španjolskim terorističkim napadima po godinama, 1975.–2016.....	33